

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Diplomová práce

**Současné hřbitovy na Domažlicku - příspěvek k archeologii
modernity**

Bc. Radka Dvořáková

Plzeň 2017

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Katedra archeologie

Studijní program Archeologie

Studijní obor Archeologie

Diplomová práce

**Současné hřbitovy na Domažlicku - příspěvek k archeologii
modernity**

Bc. Radka Dvořáková

Vedoucí práce:

Doc. PhDr. Pavel Vařeka, Ph.D.

Katedra archeologie

Fakulta filozofická Západočeské univerzity v Plzni

Plzeň 2017

Prohlašuji, že jsem tuto práci vypracovala samostatně s použitím uvedených pramenů a literatury.

V Plzni, dne 28. 4. 2017

.....

Chtěla bych poděkovat Doc. Vařekovi za jeho cenné rady a také svým blízkým, kteří mi byli velkou oporou.

OBSAH

Úvod.....	1
Cíle práce	2
Metodologie	3
1. Historie hřbitovů a pohřbívání	4
2. Historický kontext.....	10
2.1. Odsun německého obyvatelstva.....	13
2.2. Divoký odsun.....	14
2.3. Organizovaný odsun	15
2.4. Osidlování pohraničí.....	21
2.1. Reemigrace	23
3. Specifická situace na Domažlicku - Chodsku.....	24
4. Dosavadní poznání novověkých hřbitovů.....	27
4.1. Rokycany	27
4.2. Stříbro	28
4.3. Vyšehradský hřbitov	29
4.4. Olšanské hřbitovy	30
4.5. Nález novověkého hřbitova v Českém Krumlově	31
4.6. Výzkum novověkého hřbitova v Praze – Karlíně.....	31
4.7. Výzkum u kostela sv. Klimenta v Praze - Bubnech	32
5. Funerální umění	34
5.1. Stéla	34
5.2. Kříž	35
5.3. Sloup	35
5.4. Obelisk, pyramida.....	35
5.5. Urna a váza	35
5.6. Sarkofág, tumba, rakev	35

5.7.	Vyobrazení osob	36
5.8.	Anděl.....	36
5.9.	Nápisy na náhrobcích.....	36
6.	Typologie soudobých hřbitovů	37
7.	Výzkum hřbitovů na Domažlicku	40
7.1.	Trhanov	40
7.2.	Klenčí pod Čerchovem	42
7.3.	Všeruby	44
7.4.	Česká Kubice – hřbitov Horní Folmava	60
7.5.	Poběžovice	63
7.6.	Maxov	67
7.7.	Hyršov (Hüršov)	68
7.8.	Nemanice	70
7.9.	Šitboř (Schüttwa)	71
8.	Analýza, syntéza a interpretace zkoumaných hřbitovů.....	73
9.	Závěr	77
	Summary	78
	Použité zdroje a literatura:	79
	Seznam obrázků:.....	85

Úvod

Smrt je neoddelitelnou součástí lidského života již od počátku existence člověka, proto je také tématem, které se objevuje v každé fázi vývoje společnosti. Pohřební obřady byly vždy určeny nejen nebožtíkovi, ale také pozůstalým, kterým pomáhaly smířit se s odchodem blízké osoby. Smrt se netýká pouze jedince, ale celé komunity, proto i zvyky s tímto okamžikem spojené jsou společensky velmi významné, a tak pohřbívání bylo vždy v popředí zájmu zejména archeologie, protože hroby jsou často jedním z pramenů k poznání společnosti lidí žijících v minulosti. První důkazy o záměrném pohřbívání mrtvých, a s tím spojenými rituály, se objevují před více než 40 000 lety. O tom, že tyto pohřby byly záměrné, svědčí různé milodary, které byly s nebožtíky pohřbeny. Milodary, které zemřelého doprovázely do posmrtného života, by mohly být, odrazem jeho společenského postavení za jeho života (Unger, 2000).

Během věků se způsob pohřbívání a rituály s ním spojené mnohokrát měnily. V jakékoliv době jim však nemůžeme upřít víru či náboženství s tím spojené. Fenoménu smrti a pohřbívání se věnuje mnoho badatelů, ať se již jedná o období pravěku, starověku či středověku. Na toto téma bylo již napsáno nepřehledné množství článků, populární i odborné literatury. Proto jsem se zaměřila na období, které pro archeology zatím není příliš přitažlivé, a to novověk, respektive moderní dobu (modernitu).

Profesor Evžen Neustupný se vymezuje k archeologii modernity následovně: *„Tím, že vytváříme archeologii modernity, vtahujeme do této disciplíny poslední část lidského světa, který doposud nebyl archeologií pokryt. V archeologii modernity budujeme teoretické modely na základě současných artefaktů, o kterých se dozvídáme nejen z písemných pramenů, ale i jejich přímým pozorováním. Teorie současných artefaktů je ovlivněna skutečností, že tyto artefakty jsou nejen plně pozorovatelné a popsitelné aktuálním jazykem, nýbrž i ovlivnitelné lidskou činností. Teorie moderních artefaktů se proto stává nejen vědou s pozorovatelnou dynamikou, nýbrž dokonce oborem, v němž lze aplikovat skutečný experiment“* (Neustupný 2013, 14).

Novověké hřbitovy lze studovat z různých úhlů. Zajímavé je sledovat jejich sociální topografii. Dále je možné studovat například rozložení pohřbů na každém jednotlivém pohřebišti, vyšší úroveň je pak srovnávání jednotlivých pohřebišť mezi sebou. Na úrovni

pohřebiště lze řešit zejména otázku, zda byli zemřelí ukládáni na ploše hřbitova náhodně, či zda zde existovala nějaká pravidla. (Čechura 2010, 114).

Právě s tímto aspektem se potýkám ve své diplomové práci, jejímž tématem jsou současné hřbitovy na Domažlicku. Hlavním cílem je zachycení současné podoby pohřebních areálů z hlediska prostorové organizace, podoby náhrobků a jejich ikonografie, které vypovídají o proměnách společnosti v moderní době. Ústředním tématem je odraz odsunu původního obyvatelstva německé národnosti v některých částech okresu po roce 1945. Na základě Postupimské dohody podepsané 2. srpna 1945 začal legální, státem organizovaný odsun sudetských Němců (Kučera 1992). Po té se do českého pohraničí opět vrátilo české obyvatelstvo. Zabydleli se v opuštěných domech a začali využívat tamější infrastrukturu, kterou si více, či méně přizpůsobili k obrazu svému. Tak tomu bylo i s tamními hřbitovy. Nenávist, kterou po válce chovali Češi vůči Němcům, ne vždy dovolila zachovat hřbitovy v původním stavu. Studium hřbitovů nacházejících se v oblastech odtržených od Československa v roce 1938 může přinést odpovědi na následující otázky: jak nově příchozí obyvatelé vnímali pohřební areály původních komunit, jak s nimi zacházeli, byly tyto areály využívány novými osadníky pro pohřby vlastních zemřelých, projevuje se symbolický nárok na nově osidlované území prostřednictvím pohřebních aktivit? Výsledky spojené s odrazem změny obyvatelstva mohou nabídnout model pro studium proměn pohřebních areálů ve starších obdobích zkoumaných archeologickými metodami. V západních Čechách proběhly v posledních letech archeologické průzkumy novověkých hřbitovů v prostoru dnešních městských hřbitovů v Rokycanech a ve Stříbře, které ukázaly, že studium hmotných památek přináší nové poznatky, odlišné od výpovědi dalších druhů pramenů, které jsou s nimi v některých případech dokonce v rozporu (Farkašová – Hložek – Menšík 2013, 99).

Cíle práce

Terénní výzkum má za cíl zjistit, v jakém stavu jsou hřbitovy existujících obcí domažlického okresu, které byly roku 1938 odtrženy od Československa. Na nich bude provedena základní typologická klasifikace, a to na základě jejich formálních a prostorových vlastností. Dále budu zjišťovat, zda se na jejich ploše stále nacházejí původní německé hroby, případně jaký osud je potkal a zda jsou tyto hřbitovy stále využívány k pohřbívání.

Metodologie

Pro získání informací o historickém vývoji hřbitovů na Domažlicku jsem vzhledem k výše stanoveným cílům zvolila dostupnou literaturu i jiné prameny, ovšem stěžejní byl výzkum v terénu. Základní materiál, který byl pro zpracování této diplomové práce použit, mohu rozdělit do několika hlavních skupin. Vedle údajů z vlastního terénního výzkumu, byly také použity informace z monografií, studií, sborníků a článků. V neposlední řadě došlo na studium primárních pramenů, které mi byly poskytnuty na úřadech obcí zkoumaných hřbitovů. K vytvoření plánků hřbitovů byly použity satelitní snímky z Google Maps, nebo nákresy, které mi byly poskytnuty na obecních úřadech. Jednotlivé hřbitovy byly fotograficky zdokumentovány. Tyto fotografie jsou k prohlédnutí na přiloženém CD.

1. Historie hřbitovů a pohřbívání

Pohřebiště a pohřební rituály nám již od pravěku a starověku přinášejí svědectví a informace o lidské civilizaci (Jöckle 2000, 6).

Z 1. a 2. stol. n. l. jsou z Čech známé žárové pohřebiště, kdy spálené kosti nebožtíka byly uloženy do nádoby (tzv. popelnice), ovšem jednalo se pouze o část skeletu jedince. Z této doby pochází pohřebiště v Plotišti nad Labem, které bylo ohrazeno palisádou, po které se v zemi dochoval žlábek. Též jsou známá ohrazená místa čtvercového půdorysu, která sloužila k uctívání mrtvých, tzv. kultu předků (Třebusice). Součástí hrobové výbavy byly např. části výzbroje, bronzové nádoby, konvičky atd. Spálená těla se v některých případech ukládala také do jámových hrobů, které měly ve výjimečných případech kamenné obložení či byly označeny přitesaným kamenem. Kromě žárového pohřebního rituálu se na našem území vyskytují z tohoto období i pohřby kostrové. Nebožtíkovo tělo bylo do hrobu uloženo v poloze na znak s rukama podél těla, to pak bylo obloženo nebo zavaleno kameny. Tento trend přetrvává i v 3. - 4. století n. l. (Unger 2006, 28 - 29).

V 5. století již zcela převažuje kostrový pohřební rituál. Tento fakt známe díky nálezům pohřebišť vinařické skupiny, jež navazuje na mladší dobu římskou. Kosterní pozůstatky bývaly uloženy v dřevěných rakvích orientované buď S - J, nebo Z - V. Jednotlivé hroby byly vyhloubeny vedle sebe v nepravidelných řadách. To, že hroby tvoří více, či méně pravidelné řady, naznačuje, že na povrchu nesly nějaké označení, které určovalo jejich polohu. Příchod severozápadní skupiny Germánů na konci 5. století sebou přinesl pohřebiště, která se nacházela na svazích. Hroby o hloubce 1 – 3,5 m, byly opět uspořádány v nepravidelných řadách. Zemřelý byl pohřben bez rakve, někdy jen na dřevěných márách v natažené poloze a orientací Z - V. Hrobovou výbavu tvořili u mužů převážně zbraně, nože a křesadla, zatímco u žen šperky. Na některých pohřebištích vytrvaly žárové pohřby, zejména na Moravě. Pokud se podaří objevit slovanský pohřeb pocházející z 6. století, jedná se o tento pohřební rituál. Od 7. století se objevují ploché urnové hroby s keramikou pražského typu (Unger 2006, 33).

Oblasti s výskytem mohylových pohřebišť z 8. století jsou jižní, severovýchodní a západní Čechy, jižní Morava a také západní Slovensko. Od 2. pol. 8. století se pohřby začaly ukládat do uren, které se postavily na kůly, kolem kterých se navršila mohyla.

Postupně docházelo k rozšiřování mohyl a do jejího náspu byly umístěny další pohřby, tím vznikly větší mohylové útvary. V této době také vznikaly tzv. domy mrtvých, což byly dřevěné čtverce nebo obdélníky o rozměrech cca 3 x 3 m. Tato konstrukce se před nasypáním mohyly zapálila, takže nebyla určena k tomu, aby mohyly stabilizovala, ale šlo spíše o symbolický příbytek. Ostatky se spalovaly mimo mohyly a následně do ní byly umístěny "nadmohylovým", nebo "násypovým" způsobem. Při nadmohylovém způsobu byla nejspíše urna umístěna na kůl nebo na povrch mohyly. Použitím násypového způsobu byly spálené ostatky spolu s nádobou vpracovány do pláště mohyly při jejím budování. Nebo se pohřby mohly uložit až dodatečně po jejím vybudování, pouze vyhloubením jamky do jejího pláště, byly tak přidány k prvotnímu pohřbu (Unger 2006, 35 - 39).

Od 9. století dochází k postupnému přechodu od neuspořádaného seskupení hrobů k pohřebišťům, která mají hroby uspořádány do víceméně pravidelných řad, nejčastěji orientované severo - jižním směrem. Jámy se vzájemně respektují, a tudíž můžeme předpokládat nějaké označení hrobu na povrchu. V mladším období mohlo být označení dřevěným křížem, kamenem, prknem či nízkým rohem (Lutovský 2001, 243). 9 a 10. století přineslo plodná kostrová pohřebišť, a to vlivem křesťanské církve. Přijetí křesťanského náboženství nebyl nijak snadný proces. Změna pohřebního rituálu nebyla velkým problémem a ani odbourání milodarů netrvalo dlouho, ovšem pohřební rituály se udržely i celá staletí, stejně tak místa pohřbů. Přejít od žárového ke kostrovému pohřebnímu rituálu nebyl jen z náboženských důvodů, které vyžadovaly pohřeb celého těla, aby mohlo dojít k jeho znovuzkříšení, ale také odrážel změny v celém společenském systému. Kremace představovala definitivní odchod živého z lidského světa, ovšem inhumace přináší pocit, že mrtvý stále zůstává pozůstalým do jisté míry na blízku a pomáhá zajistit kontinuitu míru a prosperitu, obzvláště pokud se jednalo o společensky významného jedince. Ostatky mohly být pohřbeny několika způsoby. Do hrobu na pohřebišti nebo na sídlištní ploše, do sídlištního objektu nebo na hřbitově u kostela. Vzhled pohřebišť v 9. - 10. stol. byl také rozmanitý. Jednalo se buď o pohřebišť s plochými hroby, nebo s mohylníky. Pohřebišť s plochými hroby sice převažují, ale je možné, že do této skupiny řadíme i mohylová pohřebišť, u kterých se nedochovaly mohylové násypy. U některých pohřebišť je patrná kumulace kolem centrálního hrobu, jindy zase náznak řadových hrobů. Hrobové jámy mohou mít různé půdorysy, ovšem převažuje obdélný tvar se zaoblenými rohy. Hloubka je závislá na

úrovni dochovaného terénu, ale objevují se i hrobové jámy o hloubce 3 m. Dále lze pozorovat dřevěnou či kamennou úpravu vnitřku jámy, výjimečně i pozůstatky rakve. Zřejmě díky kulturnímu vlivu Avarů, lze na našem území nalézt i tzv. hroby s výklenky. Důvod jejich používání není zcela jasný. Mohl to být způsob, jak ochránit hrob před vykradením nebo jako opatření proti revenantům či pouze snaha pohřbít zemřelého v dutém prostoru. Dochování mohylníků umožnil převážně lesnatý terén, ve kterém nebyla prováděna kultivace půdy. Jejich tvar je většinou kruhový nebo oválný. Oválné mohyly mohly vzniknout spojením několika samostatných mohyl. Průměr dosahuje 2 až 18 m a výška 0,5 až 6 m. Do mohyly se pohřbívala jak spálená, tak i nespálená těla. Kostrové hroby pod nimi leží buď v úrovni terénu, nebo jsou zahloubené v jámách. Orientace hrobů byla obvykle Z - V, přičemž hlava zemřelého směřovala k západu, tělo leželo v poloze na znak s pažemi podél těla. Mohou se vyskytovat i odchylky jak u polohy těla (na boku, pokrčené), tak u orientace hrobu ve vztahu ke světovým stranám. Nálezy z hrobů souvisí s výzdobou a oblečením zemřelého, ovšem nalézaly se i milodary v podobě nádob nebo zbraní. S přijetím křesťanského náboženství také souvisí přesouvání pohřebních areálů blíže k těm sídelním, přesněji řečeno, přímo do nich. A to nejen v souvislosti s budováním kostelů a hřbitovů kolem nich, ale pohřbívalo se i mimo tato místa. Tento způsob pohřbívání se váže především na mocenská a hospodářská centra, jako tomu bylo např. na Moravě na hradišti sv. Hypolita u Znojma, nebo v Pohansku u Břeclavi. Než se tento způsob pohřbívání stal běžným, trvalo to ještě nejméně tři staletí. Do té doby se stále využívala pohřebiště mimo sídelní areál. Kostelní hřbitovy se staly fenoménem v 9. století. Nejprve na nich pohřbívali příslušníci komunit z mocenských center, až později se tyto pohřby staly povinnými. Zvláštní kategorii tvoří hroby uvnitř kostela. Toto privilegium náleželo pouze kněžím, biskupům, mnichům a privilegovaným lidem (Unger 2006, 43 - 48, 52).

V 11. a 12. století došlo k postupné unifikaci pohřebního ritu s minimem milodarů. Pohřbívalo se nejprve na řadových pohřebištích, později na kostelních hřbitovech. V některých případech byly hroby kryty náhrobními kameny s vytesaným křížem, nebo značkou. Ty mohly mít souvislost se společenským postavením zemřelého. Především u venkovského obyvatelstva stále ještě přežívaly při pohřbech pohanské tradice. Kníže Břetislav II. roku 1092 vydal nařízení, jež zakazovalo pohřby v lesích a na polích. Z Moravy známe jak venkovská pohřebiště, tak i pohřby kolem kostelů. Od 11. století tam vznikaly kláštery, které se staly oblíbeným pohřebním místem. Orientace hrobů

bývá Z - V, ovšem existují i různé odchylky. Zemřelí bývali uloženi v rakvích, nebo i přímo do země v poloze na zádech, boku, břichu, či ve skrčené poloze. Hrobové jámy bývaly upravené kameny či dřevem a pravděpodobně na povrchu označeny. Výbava zemřelého bývala chudší, ovšem lze ji rozdělit do několika skupin: na dokladové, do které lze řadit šperky a součásti oděvu, dále na rituální, to jsou např. mince, které mohly sloužit k přechodovému rituálu nebožtíka do světa mrtvých. Dalším typickým předmětem hrobové výbavy jsou esovité záušnice, které sloužily jako ozdoba hlavy žen a dívek (Unger 2006, 54, 56 - 59).

Od 13. století byly pohřby poddanského obyvatelstva kontrolovány církví. Pohřbívalo se u farních kostelů na vymezeném prostoru s posvěcenou půdou. Toto místo bylo ohrazeno hlavně z toho důvodu, aby bylo jasně určeno, jaké území spadá pod církevní právo. Do prostoru hřbitova se vstupovalo vchodem, který býval opatřen jámou krytou mříží, ta jednak zabraňovala vstupu zvěře a také měla magický význam. Středověké hřbitovy však měly jinou podobu než ty dnešní. Jejich plochu pokrývala tráva a dřevěné kříže, které po čase ztrouchnivěly a hroby se tak staly anonymními. Dalším zásadním rozdílem byl fakt, že hřbitov byl místem věčného ruchu. Uzavíraly se zde obchody, soudilo se, dokonce i tančilo (Ariés 2000a, 60). Mrtví byli bráni jako společníci, kteří v den Posledního soudu vstanou z mrtvých. Orientace hrobů byla závislá na ose kostela, tedy směrem Z - V, existují samozřejmě i odchylky. Hloubku hrobů upravovala od 14. století norma, která předepisovala, že nad víkem rakve má být minimálně jeden loket zeminy (40 – 70 centimetrů), nebo že hloubka jámy má dosahovat sedmi mužských stop (přibližně 2 metry). Tento předpis však nebyl striktně dodržován. Nebožtík býval pohřbíván většinou na prkně nebo přímo do země, rakev bývala používána jen výjimečně. Tělo leželo na znak s rukama na prsou nebo na břiše. Předměty pohřbené se zemřelým byly např. brousky, mince, klíče, nože nebo nůžky, ty se nacházejí především v hrobech žen zemřelých nedlouho po porodu. Nůžky měly pomyslně odštípnout mrtvou matku od jejího živého dítěte, aby jej tak chránily před smrtí. Tento akt svědčí o pověřivosti lidí v této době. Vymezení prostoru hřbitova s sebou nesla i úskalí v podobě jeho přeplnění. Při hloubení nových hrobů tak docházelo k narušení těch starších. Řešení přišlo v podobě kostnic. Tam se ukládaly kosti z narušených hrobů, i když nebylo výjimkou, že se lidské ostatky povalovaly na různých místech hřbitova, nebo byly házeny do jámy vyhloubené na jeho okraji (Unger 2006, 59 - 64).

Po vydání Obnoveného zřízení zemského z roku 1627, se katolické náboženství stalo jediným povoleným náboženstvím v Čechách a v roce 1628 i na Moravě. Tento fakt se odrazil i v pohřebním ritu, jehož průběh byl unifikován. Tělo mrtvého mělo být přeneseno z domu do kostela, kde byla provedena mše a následně bylo uloženo do hrobu. Pohřeb se uskutečnil přímo v den úmrtí, nebo den poté, kvůli vyloučení zdánlivé smrti. Postupem času byl přesunut až na třetí den. Způsob provedení odrážel sociální poměry, ze kterých nebožtík pocházel. Ti nejchudší, aby si mohli dovolit pohřeb, žebrali s mrtvolou v ulicích, zatímco bohatí si jej mohli dovolit s kázáním, zádušní mší, či rekviem. V pohřbech lze sledovat prolínání společenské a náboženské roviny. Smuteční barvou se v této době stala černá (Unger 2006, 64 - 67).

Jedním z badatelů, který se pohřbíváním v novověku zabývá, je Martin Čechura. Ve svém článku Pohřební ritus ve středověku a novověku ve světle archeologického a antropologického výzkumu (Čechura 2010, 111 - 117) popisuje způsob pohřbívání a různé aspekty, které lze na novověkých hřbitovech studovat. Novověké hřbitovy se nejčastěji nacházejí v okrajové části obce, jako důsledek Josefínské reformy z 18. století. Hřbitovy byly zřizovány mimo město, hroby měly být zasypány vápnem, dále byl vydán zákaz pochovávat mrtvé v kostelech, a to z hygienických důvodů. Na hřbitovech převládá poloha zemřelých v natažené poloze na zádech. Většinou jsou pohřby orientovány hlavou k západu, vyskytují se však i orientace odlišné. Drobné odchylky od západovýchodní osy bývají způsobeny posunutou orientací kostela. Opačné orientace některých hrobů (nejčastěji v interiérech kostelů) bývají interpretovány jako pohřby kněží, kteří i po smrti mají být obráceni tváří k věřícím. Obecně lze předpokládat, že orientace pohřbů je ovlivněna spíše povahou terénu a orientací kostela než ideální západovýchodní osou. Specifickým příkladem jsou pohřby radiálně rozmístěné kolem závěru kostela. V novověku se také objevují pohřby orientované hlavou ke kostelu, a to i podél lodě. Při výzkumech těchto hřbitovů, které jsou ovšem sporadické, lze sledovat několik aspektů. Hloubku hrobové jámy, která měla dosahovat hloubky jednoho lokte, výjimkou však nebyly ani velmi mělké hroby, řádově jen několik desítek centimetrů. Zda tyto mělké hroby byly důsledkem obtížných terénních podmínek na hřbitově, obecných zvyklostí nebo projevem pracovní morálky hrobníků zůstává zatím otevřenou otázkou. O tom, že velmi mělké hroby nebyly na hřbitovech žádnou výjimkou, svědčí i hojně rozšířené pověry o hlasech mrtvých, někdy doprovázených i pohyby hlíny nad hrobem, které způsobovaly hnilobné procesy

měkkých tkání. Dále můžeme sledovat přítomnost či nepřítomnost rakve, jejímž dokladem mohou být kousky ztrouchnivělého dřeva nebo železné hřeby. Intenzivně sledovaným aspektem je přítomnost různých typů hrobových přídavek. Během 18. století se typickými hrobovými přídávky staly růžence, medailonky, kříže a amulety, které měly hlavně apotropaický význam (magická ochrana zemřelého před zlou mocí) (Unger 2006, 66). Takové a jim podobné artefakty jsou pohřbívány s nebožtíky do dnes. Jsou to převážně věci osobní povahy, k nimž měl zemřelý zvláštní vztah, ty mohou být odrazem toho, co měl za života rád, jaké měl zájmy apod.

Tyto předměty mohou být jakýmsi zrcadlem do myšlení a sociálního prostředí tehdejších lidí. Mrtví s námi „komunikují“ prostřednictvím artefaktů. Lidé účelně aplikují artefakty, buď aby komunikovali s jinými lidmi nebo s bytostmi mimo lidský svět, jako jsou např. mrtví předkové, bohové nebo duchové. Podávání zpráv prostřednictvím symbolických artefaktů je jedním z nejvýznamnějších typů komunikace, kdy symbolický smysl artefaktu vyjadřuje jeho schopnost komunikovat ideje (Neustupný 2010, 84).

Zajímavé je také sledovat sociální topografii hřbitovů. Lze ji studovat na různých úrovních, jako je například studium rozložení pohřbů na každém jednotlivém pohřebišti. Vyšší úroveň je pak srovnávání jednotlivých pohřebišť mezi sebou. Na pohřebišti lze řešit zejména otázku, zda byli zemřelí ukládáni na ploše hřbitova náhodně, či zda zde existovala nějaká pravidla. (Čechura 2010, 114).

2. Historický kontext

České země patří ve střední Evropě k regionům s nejstarší a v podstatě nepřerušenu státoprávní tradicí. Po vládě habsburské dynastie trvající téměř čtyři staletí vznikla roku 1918 samostatná Československá republika. Tvořily ji historické země Koruny české, připojena byla tehdejší část Horních Uher, ve kterých žili slovensky mluvící obyvatelé. K tomuto území nazvanému „Slovensko“, však byly přičleněny i jižní oblasti, ve kterých žili převážně Maďaři. Dále k ČSR byla připojena Podkarpatská Rus, která byla osídlena převážně Rusíny. Na základě mírových smluv bylo také připojeno území Hlučínska, část Vitorazska, Valticko a území Těšínska. Takto stanovené hranice byly potvrzeny vítěznými mocnostmi první světové války v roce 1920 tzv. Trianonskou smlouvou. Češi a Němci žili společně v Čechách, na Moravě a ve Slezsku několik set let. Toto soužití se samozřejmě odrazilo v kultuře i politice českých zemí. Oba národy přispěly společnou prací k vytvoření poměrně rozvinutého industrializovaného státu. Dá se tedy říci, že toto soužití mělo v zásadě kladný význam a bylo produktivní, i když vztah mezi Čechy a Němci nebyl nikdy úplně bezproblémový. To se mimo jiné potvrdilo v druhé polovině 19. století, kdy se České národní hnutí snažilo o emancipaci českých občanů ve všech oblastech hospodářského, politického a společenského života. To Němci z českých zemí chápali jako hrozbu svému postavení, které do té doby bylo téměř výlučné. Na vznik Československa reagovali Němci žijící v pohraničí snahou o jeho odtržení a připojení k Rakousku a Německu (Kučera 1992, 3 - 4). Odvolávali se na „právo sebeurčení národů“ a dožadovali se vytvoření čtyř samostatných provincií na hranicích s Rakouskem a Německem. Jednalo se o tzv. Deutschböhmen se sídlem v Liberci, Sudetenland se sídlem v Opavě, Böhmerwaldgau jehož centrem měli být Prachatice a čtvrtá provincie Deutschsüdmähren měla mít sídlo ve Znojmě. Tyto provincie pokrývaly plochu o rozloze 26 000 km². Manifestace německých občanů, které probíhaly převážně v pohraničí, byly potlačeny vojskem a pořádkovými jednotkami (Staněk 2010, 29). Čeští politici a veřejnost neměli pochopení pro někoho, kdo jim právě právo na sebeurčení tak dlouho popíral. První republika mohla být šancí k vytvoření nového vztahu mezi Čechy a Němci, ovšem poměrně krátký čas jejího trvání a nepřipravenost obou národů budovat lepší vztahy, tuto šanci zhatily. Ještě do počátku 30. let 20. století podporovali Němci žijící v Československu německé politické strany, které se aktivně podílely na politickém životě Československa, ovšem s nástupem národního socialismu v Německu a hospodářské krizi, dali své sympatie

Sudetoněmecké straně. I přestože sociální a národnostní potřeba ČSR nebyla vůči německému obyvatelstvu ideální, tehdejší nespokojenost Němců by se dala svým způsobem chápat. Situace nebyla tak hrozná, aby z ní Němci hledali východisko spojené s Hitlerem a jeho nehumánním, antidemokratickým a agresivním režimem (Kučera 1992, 5).

Na základě Mnichovské dohody ze září 1938 bylo Československo donuceno akceptovat okupaci pohraničního území německými vojsky. Bylo tak rozhodnuto na základě jednání mezinárodního výboru v Berlíně, jehož členy byli zástupci Německé říše, Československa, Velké Británie, Francie a Itálie. Hitlerovo tvrzení, že odtržené oblasti jsou osídleny převážně německým obyvatelstvem, nebylo pravdivé. Tento fakt potvrzuje sčítání lidu z roku 1930, které prokazuje, že bylo k Německé říši připojeno přibližně 400 obcí obývaných převážně Čechy. Toto připojení bylo motivováno převážně ekonomickými a dopravně technickými důvody. Území, které bylo k nacistickému Německu přičleněno, čítalo téměř 30 000 km² a 3 860 000 obyvatel, což představovalo 38% dřívější rozlohy a 36% obyvatel Československa. V nově vytvořeném území nazývaném „Říšská župa Sudety“, které formálně vzniklo na jaře roku 1939 a mělo rozlohu 22 608 km², žilo 3 158 000 osob. Zbývajících 7 000 km² bylo přičleněno ke čtyřem stávajícím říšsko německým župám. Současně s „Mnichovem“ přišlo Československo nejen o území Sudet, ale také o některá území na Slovensku a Podkarpatské Rusi, která byla připojena k Maďarsku a Polsku. V tomto období tak vznikly zcela nové státní hranice, které nijak nekorespondovaly s topografickými ani historickými hranicemi. Sudety však netvořily jednoduší územní celek, jelikož byl u Náchoda porušen oblastí, ve které žili Češi a díky tomu zůstali součástí Československa. Délka Sudet byla 435 kilometrů a průměrná šířka činila 51 kilometrů. Na tomto území převažovala středně vysoká pohoří, jako například oblast Šumavy, Českého lesa, Slavkovského lesa, Doupovských hor, Krušných hor, Českého středohoří, Lužických hor, Jizerských hor, Krkonoš, Orlických hor, Hrubého a Nízkého Jeseníku a Oderských vrchů. Nížiny a zemědělské oblasti se nacházely v okolí Žatce, na jihu Krušných hor, Litoměřicku, Opavsku, Krnovsku, v okolí Mohelnice a Slezské Hané. Sudety zasahovaly až k hranicím Plzně, Moravské Ostravy a v nejzazších bodech 30 kilometrů od Prahy, 50 kilometrů od Brna a 10 kilometrů od Olomouce. V těchto oblastech převažovaly venkovské obce a středně velká města (Arburg - Staněk 2010).

Již během 2. světové války bylo jasné, že státy antihitlerovské koalice a odbojová hnutí v okupovaných státech budou usilovat o definitivní porážku nacistického Německa a nekompromisní postup proti německému obyvatelstvu. Již v roce 1940 československý domácí i zahraniční odboj začal prosazovat požadavek na definitivní vyřešení německé otázky po válce. Jakou bude mít formu, však nebylo ještě ani v roce 1943 jasné. V londýnské emigraci byly na popud Edvarda Beneše a politiků, kteří ho obklopovali, vypracovány různé alternativy řešení sudetoněmecké otázky v Československu. Diskutovalo se jak o možnosti jejich transferu, tak o různých kompromisech jako byl např. odsun jen „provinilé“ části německého obyvatelstva, upravení hranic vedoucí k redukci jejich počtu v ČSR, vnitrostátní stěhování nebo vyčlenění etnických oblastí s určitou samosprávou apod. Požadavek na odsun byl exilovou vládou v Londýně formulován a prosazován i veřejně. Jedním z mezníků řešení německé otázky byla návštěva Edvarda Beneše v Moskvě v prosinci 1943. Na tomto setkání byla předložena čtyři memoranda, z nichž jedno se věnovalo problematice sudetských Němců. Československá vláda si vyhrazovala právo na určení, kdo z Němců by mohl po válce v ČSR dostat občanství a zůstat a kdo bude muset odejít. Ti by dostali za majetek, který by nechali v ČSR určitou sumu, která by byla uhrazena z válečných reparací požadovaných po Německu. Dále mělo být Československo formováno jako národní stát na úřadech a ve školách se měl používat jen český, slovenský nebo ukrajinský jazyk. V obcích mělo žít nejméně 67% slovanského obyvatelstva a pohraničí mělo být dosídleno novými obyvateli. Memorandum také upozorňovalo na potřebu vytvoření kategorií Němců, kteří budou vysídleni a podrobný plán jejich transferu. Dle Edvarda Beneše se tento odsun měl stát součástí budoucí nacionální i sociální transformace Československa. Moskva myšlenku memoranda víceméně podpořila a tak již nebylo pochyb, že Beneš i složky domácího odboje budou usilovat o to, aby poválečné Československo bylo budováno jako národní, slovanský stát bez ochrany neslovanských menšin, které budou z velké části odsunuty (Staněk 1991, 32 - 36).

Pokračující nacistická agrese stále více destabilizovala celý region. Jejich násilná asimilace by konflikt ještě více posilovala. Prosazení odsunu ve střední Evropě do Německa bylo mezinárodní politikou přijato bez velkých problémů. Ovšem bylo to řešení, které upřelo Němcům jejich právo, za která proti hitlerovské státy jménem svých obyvatel bojovaly.

2.1. Odsun německého obyvatelstva

Již od počátku roku 1945 probíhala v Evropě evakuace německého civilního obyvatelstva (hlavně žen a dětí) směrem z východu na západ, před postupující frontou. Mnoho Němců přicházelo na Českomoravskou Vysočinu do Čech a Rakouska. Nejvíce jich prchalo před Rudou armádou z bývalých tzv. východních německých území ve východním Prusku, Pomořanech, Braniborsku, západním Prusku a Slezsku. Němci žijící v Sudetech, ale i ve vnitrozemí většinou své domy neopouštěli. V roce 1945 se dle odhadů na území Československa přesunulo asi 650 000 Němců, z toho více než polovina sem přišla při útěku před Rudou armádou. V Praze a jejím okolí pobývalo přibližně 250 000 občanů německé národnosti, ovšem „jen“ 75 000 – 85 000 civilistů. Zbytek byli příslušníci branné moci, ranění a uprchlíci (Arburg - Staněk 2011 II.1, 99). Skladba německého obyvatelstva na našem území byla obecně poměrně pestrá. Žili zde starousedlíci, kteří měli státní občanství, říšští Němci, kteří zde byli již před Mnichovem, ale také nově příchozí, kteří přišli z Německa po záboru a během okupace nebo se sem uchýlili jako ochrana před bombardováním. Zvláštní skupinu tvořili Rakušané a příslušníci slovanských národů, kteří se přihlásili k Němcům nebo také přeživší němečtí židé. Celkový počet německého obyvatelstva na našem území a v Sudetech se různí. Většinou jde o odhady. Uvádí se, že koncem války zde byly téměř 4 miliony Němců. Před příchodem Rudé armády vzrůstal mezi německým civilním obyvatelstvem neklid v souvislosti s chováním vojáků (převážně vůči ženám) a některých českých občanů. Šířil se strach z „globální odplaty“. Záhy po osvobození spáchali někteří Němci sebevraždu. Motivací mohl být pocit viny za činy spáchané během okupace nebo nejistota a obavy z následujících dnů. Mezi sebevraždy se však zahrnují i násilně usmrcené osoby. Dle oficiálních zpráv se počet sebevražd vyšplhal na počet 5 558 Němců (Staněk 1991, 52 - 56).

Získat ucelený obrázek toho, jaká byla situace v jednotlivých částech Československa bezprostředně po válce, není nikterak jednoduché. Chybějí jednoznačné podklady a fakt, že orgány státní správy se teprve formovaly a na některých územích společně působily různé subjekty, jako národní výbory, správní komise, armádní či různé partizánské nebo revoluční oddíly, situaci nijak neulehčovalo. Tyto skupiny o sobě navzájem často ani nevěděly a otázku německého obyvatelstva každý řešil po svém (Kučera 1992, 11). Faktem ale je, že dosud skryté negativní emoce vůči Němcům přešly u všech vrstev československého obyvatelstva v prudkou vlnu nacionálního

radikalismu. Přispěly k tomu i události na konci války, kterým československý národ musel přihlížet, jako byly průchody a transporty vězňů z koncentračních táborů, zajatců nebo násilné represe a exekuce vůči jejich odpůrcům. I přes to, že válka již byla téměř u konce, nacisté se neštíteli páchat tyto odporné zločiny (Staněk 1991, 56).

2.2. Divoký odsun

Divokým odsunem je nazývána etapa v rozmezí od května do srpna 1945, kdy došlo k prvním odsunům německého obyvatelstva. Ovšem tyto akce byly nedostatečně připravené, neorganizované a zásahy vůči Němcům byly často nepřiměřeně tvrdé. Prováděny byly většinou místními správními úřady a armádními jednotkami. Často přišel podnět z řad civilního obyvatelstva, partizánských skupin či revolučních gard. Ti také asistovali při samotném odsunu. Intenzita odsunu nebyla všude stejná. Nejvíce se dotýkala vnitrozemských německých skupin (Praha, Jihlava, Brno), severní a jižní Moravy a pohraničních oblastí. O odsunu se Němci dovídali, jen několik hodin předem a jejich výběr byl často náhodný, např. byla vybrána městská čtvrť nebo okruh ulic. Povolená váha zavazadel se pohybovala mezi 25 – 30 kg. Finanční obnos, který mohli mít Němci u sebe, byl poměrně nízký, maximálně 100 - 300 říšských marek. V některých případech nemohli mít u sebe žádné peníze. Brát si sebou cennosti, bylo zakázáno. Zavazadla byla kontrolována, často i několikrát. Její způsoby byly mnohdy ponižující. Po kontrole byly nepovolené věci zabaveny, ovšem nemuselo se jednat jen o věci, které bylo zakázáno odvážet, zabavovalo se např. i oblečení a to jen proto, že bylo nové a někomu se líbilo. Na shromážděných a kontrolních bodech už nebylo možné zabavené věci nahradit jinými a tak mnoho lidí opouštělo Československo se zavazadly, která byla mnohem menší, než byla povolená váha. Velkým problémem bylo, že transporty byly nedostatečně koordinované v mezinárodním měřítku. Jedinou velmocí, která přijímala transporty ve svých okupovaných oblastech v Německu a Rakousku, bylo SSSR i zde se ovšem stávalo, že transporty nebyly po příjezdu přijaty a lidé tak bez potřebného vybavení tábořili v blízkosti hranic do té doby, než byla situace vyřešena (Arburg - Staněk 2011 II.1, 126 - 127).

Od června 1945 byla snaha o lepší technické zajištění a koordinace transportů, hlavně z toho důvodu, aby se akce zrychlily a zefektivnily. Na organizaci se podílely např. i oba Zemské národní výbory. Pro odsun byly určeny železniční tratě, zajištěn vozový park, také byly rozděleny kompetence jednotlivým orgánům. Je jasné, že nyní se již

nejednalo jen o spontánní akce obyvatelstva. Proti těmto akcím protestovali Britové i Američané, ale odsuny pokračovaly dál. Zejména proto, že SSSR bylo stále ochotné Němce přijímat. Odsuny byly pozastaveny až 5. srpna 1945 po Postupimské konferenci. Po Postupimi zesílily dobrovolné odchody sudetoněmeckého obyvatelstva. V prvních dnech po válce šlo spíše o útky zkompromitovaných osob a těch, kteří nevěřili v obnovení českoněmeckých vztahů. Postupimská konference sice pozastavila „divoký odsun“ Němců, ale právě na této konferenci o nich bylo oficiálně rozhodnuto. Dobrovolným odchodům Němců nebylo nijak bráněno. Majetku, který sebou odnášeli, nebylo mnoho, neboť i v tomto případě platilo ustanovení jako u odsunovaných. Nicméně na některých místech se podmínky lišily. Za úplatu Američanům, Sovětům, ale i Čechům mohli Němci vyvézt i na několikrát větší část svého majetku do Německa nebo Rakouska. V listopadu 1945 opustilo západní Čechy společně s americkou armádou až tisíce sudetských Němců. Kolik jich opustilo Československo během „divokého odsunu“ od května do srpna 1945, nelze s přesností určit. Československé armádní zdroje uváděly na přelomu července do srpna cca 450 000 – 560 000 odsunutých Němců. Šlo zřejmě jen o odhad, jelikož písemné záznamy o všech odsunových akcích nebyly vedeny (Kučera 1992, 13 - 17).

2.3. Organizovaný odsun

Mezníkem v řešení německé otázky bylo uznání teritoriální integrity Československa a setkání Edvarda Beneše se zástupci koaličních velmocí. Rozhodnutí protihitlerovské koalice o odsunu bylo výsledkem uspořádání poválečné situace ve střední Evropě, nevzniklo na základě nátlaku československé politiky. Zájmy Československa představovaly na poli mezinárodní politiky spíše okrajové záležitosti. Kdyby byl odsun v rozporu se zájmy velmocí, nedaly by k němu svolení. V březnu roku 1945 probíhala v Moskvě jednání o Košickém vládním programu, který určoval zásady budoucí politiky Československa, přičemž projednávání kapitoly, která se týkala řešení otázky Němců a Maďarů, trvalo prý jen několik minut. Rozsah, způsob i čas odsunu byl zatím nejasný, stejně tak i okruh osob, které měly být vysídleny. Ovšem s blížícím se koncem války rostla nutnost tyto otázky vyřešit. Západní mocnosti formulovaly sice zásadní, ale obecné požadavky, aby odsun proběhl spořádaně a organizovaně, ale nebyly doplněny o opatření, jaká by byla přijata, kdyby Československo jednalo v rozporu s těmito požadavky. Tím dostala československá vláda poměrně volnou ruku v tomto jednání. Vládní činitelé si asi příliš neuvědomovali míru negativních emocí, které mohly

způsobit nekontrolovatelné jednání obyvatelstva vůči Němcům. Například šéfredaktor Svobodného Slova J. Herben tvrdil: „*Není rozdílu mezi němectvím a nacismem. Nacismus existoval v německém národě již před Hitlerem, ten pouze odvázel ze řetězu všechny temné pudy nelidskosti, které v německém člověku dávno byly. Není Němců dobrých, jsou jen špatní a ještě horší.*“ (Kučera 1992, 9). Tato myšlenka zřejmě vyplývala z jeho osobních zkušeností, ale co do obsahu se nesla v duchu všeobecného názoru. Němci prý byli nepoučitelní a nepřevychovatelní. Negativní postoj byl zejména proti německé mládeži. Panoval názor, že každé dítě bylo vychováno v duchu hitlerovské mládeže. Toto smýšlení podporovalo názor na radikální odsun německého obyvatelstva a rozchod s Němci vůbec. Československá veřejnost přijala princip kolektivní viny, což dokládá i vztah ke skupinám německého obyvatelstva, které s nacismem neměly nic společného. K těmto skupinám patřili němečtí antifašisté, židé, kteří byli umístěni do českých pracovních či internačních táborů. Ti sice nebyli obviňováni z kolaborace s nacisty, ale bylo jim vytýkáno, že podporovali germanizaci českého prostředí. Tito lidé se často rozhodli pro dobrovolný odchod z republiky. Nedůvěru také způsobovali Češi ze smíšených manželství, kteří měli díky svým německým partnerům problémy jak v osobním životě, tak i v oblasti práva. Negativní postoje ke všemu německému přinesly v závěru války i těsně po ní, excesy vůči těmto lidem, jejichž výsledkem byly desítky až stovky mrtvých Němců, které budou navždy černou skvrnou v naší národní historii (Kučera 1992, 10).

Přípravy na organizovaný odsun započaly na podzim roku 1945. Vláda se soustředila na vytvoření technických a organizačních podmínek jeho provedení a také na zákonný rámec odsunu. Prezident republiky vydal řadu dekretů, které se dotýkaly všech občanů německé národnosti v Československu, nikoliv jen těch, kteří měli být vysídleni. Všechny německé průmyslové, zemědělské, obchodní podniky, finanční instituce a nemovitosti spadaly pod státní správu.

Některé z prezidentských dekretů podepsaných v roce 1945 (dostupné na: <https://www.psp.cz/docs/laws/dek/>):

Dekret č. 12/45 Sb. o konfiskaci a rozdělení zemědělského majetku (z 21. 6. 1945).

Dekret č. 180/45 Sb. o konfiskaci nepřátelského majetku a fondech národní obnovy (z 25. 10. 1945).

Dekret č. 33/45 Sb. o odebrání Československého státního občanství osobám německé a maďarské národnosti (z 2. 8. 1945). Občanství bylo těmto osobám odebráno k datu, kdy nabyly cizího státního občanství nebo k datu, kdy vstoupil dekret v platnost. Dekret se nevztahoval na ty osoby (německé a maďarské národnosti), které se v době zvýšeného nebezpečí Československé republiky tj. od 21. 5. 1938 přihlásily při sčítání lidu jako čeští nebo slovenští občané. Nebo těm osobám, které prokázaly, že zůstaly věrné ČSR a nikdy se proti ní ani proti jejím občanům nijak neprovinily (buď se sami zúčastnily boje za osvobození, nebo trpěly pod nacistickým či fašistickým terorem). Ovšem bylo nutné podat žádost o zjištění, zda se státní občanství zachovává, a to nejpozději do šesti měsíců od začátku platnosti dekretu. Tyto žádosti přezkoumávalo ministerstvo vnitra. Až do jejího vyřízení měli být jejich žadatelé považováni za československé občany. To dokazovalo osvědčení, které vydával Okresní národní výbor. Ani to však některé osoby neochránilo před odsunem. Jsou známy případy, kdy žádosti o uznání československého občanství byly kladně vyřízeny, ale jejich žadatelé v té době již byli vysídleni mimo území Československa. Osoby, které pozbyly státního občanství, mohly o jeho vrácení zažádat. Na přelomu roku 1945/1946 mohly žádat německé ženy československých občanů, v roce 1947 němečtí muži československých žen a v roce 1949 lidé, kteří nežili ve smíšeném manželství.

Dekret č. 71/45 Sb. o pracovní povinnosti osob, které pozbyly československého občanství (z 19. 9. 1945) – Takto přidělené osoby neměly nárok na mzdu, pouze na administrativně stanovenou náhradu.

Tyto dekrety popíraly princip presumpce nevinny a také byly v rozporu s dříve přijatými ustanoveními (např. dekret č. 71/45 Sb., kde šlo o masové nucené práce, a také byl v rozporu s úmluvou mezinárodní organizace práce č. 29 z roku 1930).

Němečtí občané mohli požádat o vynětí z účinnosti výše uvedených právních norem. Žadatel musel dokázat, že se např. neprovinil proti českému a slovenskému národu nebo proti Československé republice. Tyto žádosti byly posuzovány zpravidla ministerstvem vnitra a jeho orgány státní správy, nikoli nezávislým soudem, což se zdá poněkud pochybné. Problematická také byla situace smíšených manželství. (Arburg - Staněk 2010 I, 164).

V létě roku 1945 byly přijaty rámcové směrnice pro provádění odsunu. Ty stanovily, že vysídlení bude provedeno postupně směrem z vnitrozemí k hranicím republiky. Dále že se dotkne německého a maďarského obyvatelstva s výjimkou těch, kteří se aktivně zúčastnili bojů za osvobození Československa, nebo byli oběťmi nacistické okupace. Dočasnou výjimku také dostali nepostradatelní zaměstnanci důležitých podniků. V červenci téhož roku vznikl pod záštitou Ministerstva vnitra referát B, v jehož čele stál vládní zmocněnec pro odsun, který jej zaštiťoval po technicko - organizační stránce. Dále vznikl meziministerský orgán, jehož úkolem bylo vytvoření podrobných směrnic pro odsun (Kučera 1992, 20 - 21). Na konferenci v Postupimi měl být předložen dokument, jenž zahrnoval plán s předpokládaným počtem 2,5 miliónů Němců, kteří měli být vysídleni a to po 200 000 osobách za měsíc. Takto početný transport vyžadoval velké přípravy. Musely se důkladně zvážit jednotlivé kategorie odsunovaných osob, aby nedošlo k ochromení průmyslové a zemědělské výroby, také musel být kladen důraz na bezpečnost a na to, jaký bude mít odsun dopad na politickou a hospodářskou situaci v zemi. Snahou také bylo vést evidenci všech německých obyvatel na území Československa, ale bohužel se tomu tak nestalo, jelikož správní orgány v pohraničních oblastech tento úkol nezvládly (Arburg - Staněk 2011 II.1, 118 - 1219). Směrnice o provádění soustavného odsunu byly schváleny 14. prosince 1945. Na starost jej dostalo Ministerstvo vnitra a jeho oblastní orgány za podpory Národních výborů, Úřadů národní bezpečnosti ochrany práce a Vojenské zprávy. Oblastní osidlovací úřady pak stanovily kategorie a počty odsunovaných osob a časový i místní rozvrh akcí. Dle směrnic se odsun týkal osob německé národnosti a těch, kteří se k ní přihlásili v letech 1938 – 1945, aniž by k tomu byli nuceni. Naopak na Čechy a Slováky, kteří se k německému občanství přihlásili nedobrovolně a kterým bylo vydáno osvědčení o národní spolehlivosti, se směrnice nevztahovaly. Stejně tak na německé příslušníky československé armády, na osoby, které si do 10. února 1946 zažádali o zachování státního občanství a bylo jim vydáno prozatímní osvědčení, dále na německé manželky československých občanů, které žádaly o vrácení československého občanství, německé manželky žen české a slovenské národnosti a také na osoby německé národnosti, které se v letech 1938 – 1945 přihlásily k české nebo slovenské národnosti (Kučera 1992, 22). Aby mohl organizovaný odsun vůbec probíhat, záviselo to na spolupráci Československa s velmocemi protihitlerovské koalice, které byly vykonavateli nejvyšší zákonodárné a výkonné moci v Německu a zajišťovaly tak přijetí transportů vysídlených Němců. Na základě ujednání z Postupimi, byla odsunem pověřena

Spojenecká kontrolní rada v Německu. Ta si od československé vlády vyžádala počty Němců, kteří měli být vysídleni. Dále připravila plán pro odsun nejen z Československa, ale také z Rakouska, Maďarska a Polska. Tito lidé byli rozděleni do čtyř okupačních pásem v Německu. 1 750 000 československý Němců mělo být umístěno do amerického pásma, 750 000 do sovětského. 20. – 25. ledna 1946 byly v Praze dohodnuty technické podmínky odsunu s Američany. Transporty měly být po čtyřiceti vagónech, v průměru s 1 200 lidmi. K přebírání transportu mělo docházet ještě na území ČSR. Odsunovými trasami se staly tratě Domažlice – Furth a Cheb – Hof. Na tomto jednání byla také stanovena forma dokladů přesídlenců a množství osobního vybavení, které si mohli vzít s sebou. V prvních vlnách organizovaného odsunu měli být vysídleni osoby neproduktivního věku, úřednictvo a inteligence. 21. prosince 1945 přišla zpráva od sovětského velvyslanectví v Praze, že velitelství sovětských vojsk v Německu již nebude přijímat Němce z ČSR a to z toho důvodu, že do konce roku 1945 již přibylo v sovětském pásmu 773 840 Němců, kteří tam přišli z Československa. Tímto počtem již byla naplněna kvóta, která byla stanovena spojeneckou kontrolní radou. Tato situace byla pro Československo velmi nepříjemná. 25. prosince 1945 Sověti zastavili přijímání transportů. Od ledna 1946 do sovětské okupační zóny mohly být po domluvě Německé komunistické strany a sovětské vojenské správy vypraveny z ČSR transporty pouze s německými antifašisty, a to v počtu tří vlaků týdně. Československá vláda vyřešila tuto situaci tím, že v březnu 1946 vyslala do Moskvy ministra zahraničního obchodu H. Ripku, který se s žádostí o opětovné otevření sovětské okupační zóny pro německé transporty obrátil přímo na Stalina. Stalin za přítomnosti ministra Ripky zatelefonoval šéfovi sovětské vojenské správy maršálu Žukovovi s otázkou, zda odsun do sovětského pásma je možný. Žukov na tento dotaz nedokázal odpovědět záporně a tak byla v červnu 1946 v Berlíně podepsána úmluva mezi ČSR a SSSR o odsunu československých Němců. Organizační podmínky byly téměř totožné s těmi americkými. Počet osob se stanovil na 600 000. Transporty zajišťovaly nejen vlakové trasy Děčín – Pirna a Tršnice – Bad Brambach, ale i lodní doprava na Labi. První transport odjel z Československa 10. června 1946 v počtu dvou vlaků za den. Později tři a od července šest vlaků. Sověti navrhovali počet transportů ještě zvýšit, ale to již nebylo technicky možné. Do americké okupační zóny tomu tak bylo již 25. ledna 1946 z Domažlic. Do konce února téhož roku pak byl každý den, kromě neděle, vypravován jeden vlak. Od února do dubna dva vlaky za den, od dubna čtyři a od května již dokonce šest vlaků. Nejvyšší intenzity dosáhl odsun v červenci

roku 1946, to Československo opouštělo 14 400 osob denně. Tyto počty se v následujících měsících začaly snižovat. Do americké okupační zóny nejprve ze šesti na čtyři vlaky denně, následně na tři a v prosinci 1946 byly transporty pozastaveny na dobu zimních měsíců úplně. Pro potřeby odsunu byly české země rozděleny do třinácti okrsků (9 v Čechách, 4 na Moravě a Slezsku). V jejichž čele byli oblastní zmocněnci pro odsun. Toto dělení mělo převážně administrativní důvod, jelikož SSSR a USA měli jiné požadavky na doklady a vybavení vysídlovaných osob. Dále byla zřízena sběrná střediska (75 v Čechách, 29 na Moravě a Slezsku). Každé středisko muselo přijmout na jeden transport 1 200 osob. Nacházela se v blízkosti železničních tratí, v oblastech s převahou německého obyvatelstva. Za předání transportu americkým a sovětským orgánům bylo zodpovědné Ministerstvo národní obrany. To probíhalo v Domažlicích a Chebu pro americké pásmo a v Bad Brambachu a Pirně pro sovětské (Kučera 1992, 22 - 27). Předání často doprovázely komplikace. Z transportů se až na hranicích vyřazovaly nemocné osoby, neúplné rodiny nebo osoby s českým občanstvím. Také se stávalo, že vysídlení nebyli dostatečně materiálově vybaveni. Chybělo potřebné oblečení, peníze nebo potraviny. Předání transportu tak trvalo někdy celé hodiny a československé orgány musely leckdy dát za pravdu, že vybavení odsunovaných Němců bylo nedostatečné. Osoby, které byly vybrány pro transport, byly v některých případech o tomto rozhodnutí informovány jen den před jeho uskutečněním. Byly poučeny o rozsahu majetkového vybavení, které si mohou vzít s sebou a jaké věci jsou zakázané vyvážet. V den transportu měly zamknout všechny vchody svého obydlí, zalepit klíčové dírky papírovou páskou a podepsat ji. Zakázané předměty jako např. akcie, ceniny, drahé kovy (kromě snubních prstenů), vkladní knížky, umělecké předměty, fotoaparáty atd., musely být zabalené, opatřené jménem, adresou majitele, soupisem předmětů a odevzdány společně s klíči od bytu na shromaždiště. Základní „jednotkou pro transport“ byla rodina. Pokud na hranice dorazila neúplná, nebyla spojeneckými orgány přijata, což přinášelo problémy, neboť bylo nutné pro odsun uvolnit chybějící členy rodiny, kteří byli i z řad válečných zajatců. Jejich počet se odhadoval až na půl miliónu. Jednotlivé případy pak musely být projednány lidovými soudy, ale jejich množství bylo tak velké, že hrozilo, že se všechny nestihnou projednat do předpokládaného data ukončení odsunu. To by ovšem znamenalo, že rodinní příslušníci těchto osob zůstanou v Československu, jelikož spojenci přijímali jen ty neúplné rodiny, jejichž člen byl právoplatně odsouzen za válečné zločiny, nebo byl zadržován v soudní vazbě. V té době však vysídlení bylo důležitější než trestní stíhání,

a tak bylo rozhodnuto, že pokud byl obviněný „pouze“ členem určitých prohitlerovských organizací vyjma Gestapa, bezpečnostních a špionážních služeb, nacistických lidových soudů, formací SS, dozorců věznic, koncentračních táborů a sudetoněmeckého Freikorpsu, byl propuštěn z vyšetřovací vazby a zařazen do transportu. Do jeho dokladů pak bylo zaznamenáno, jakých aktivit se zúčastnil, např. že byl členem NSDAP. Od srpna 1946 byly do transportů zařazovány dokonce i osoby německé národnosti, které již byly ve výkonu trestu. Po přerušení transportů 1. prosince 1946, které přišlo na základě úmluvy s USA kvůli přicházející zimě, uváděly československé orgány, že ještě zbývá vysídlit cca 103 000 osob, z nichž bylo 23 000 antifašistů. K obnovení transportů v původním rozsahu již nedošlo. V letech 1947 – 1948 docházelo za americké podpory pouze k tzv. slučování rodin, při kterém opouštělo Československo zhruba 200 osob měsíčně. Sověti ze stejného důvodu přijali asi 7 500 osob. V roce 1948 – 1949 odešlo z ČSR dalších cca 32 000 Němců, kteří odcházeli dobrovolně na základě dohody československé vlády a Západního Německa. Tato „vedlejší odsunová trasa“ se nacházela na hranici mezi Aší a Hofem. Tyto dobrovolné odchody často motivovala změna politického režimu v ČSR z února 1948. Poslední odsunová akce přišla v letech 1950 – 1951 za pomoci Červeného kříže, kdy opět docházelo ke slučování rodin. Při těchto transportech opustilo zemi 16 000 osob, ovšem již za jiných podmínek než jejich předchůdci, např. povolená váha zavazadel mohla dosahovat až 200 kilogramů na osobu. Další odchody Němců probíhaly na základě žádosti o vystěhování. V letech 1952 – 1984 tak odešlo více než 90 000 osob. Němci, kteří v ČSR zůstali (cca 163 000 osob) se museli potýkat s diskriminací v sociální oblasti i s těžkými životními podmínkami. V letech 1950 – 1951 zorganizoval komunistický režim proces reintegrace německého obyvatelstva. Němci byli zrovnoprávněni s občany ČSSR v právních i sociálních oblastech, ovšem i tak stále naráželi na nevdli československého obyvatelstva. Od počátku organizovaného odsunu do roku 1946 mělo být z území Československa vysídleno celkem 1 222 628 osob německé národnosti do amerického okupačního pásma a 633 984 do sovětského (Kučera 1992, 27 - 29).

2.4. Osidlování pohraničí

Československá vláda se již za svého působení v exilu v Londýně věnovala poválečnému vysídlení německého obyvatelstva, ale otázkou, jak bude naloženo s územím, kde tito lidé žili a co bude se zkonfiskovaným majetkem, se příliš

nezaobírala. Úvahy o tomto tématu nejvíce rozvíjela komunistická strana. Prvním krokem mělo být vyvlastnění „nepřátelské“ zemědělské půdy a následné přidělení novým osídlencům státu a dalším veřejnoprávním subjektům. Zemědělské osidlování proběhlo poměrně rychle v prvních měsících po válce. Zajištění majetkových podstat v průmyslovém a živnostenském sektoru poněkud pokulhávalo za tím zemědělským. Po institucionární a legislativní stránce se za ním opozdilo asi o půl roku. 17. července 1945 byl zřízen Osidlovací úřad a Fond národní obnovy. Čelní představitelé státu vyzývali občany, aby se zapojili do „velkého osidlovacího díla“ a rozhodli natrvalo usadit v pohraničí. Tak jako i nucené vysídlování německého obyvatelstva mělo svou „divokou fázi“, tak i osidlování pohraničí bylo zprvu divoké a neorganizované. Tato fáze trvala přibližně od jara do podzimu 1945 a nedá se vzhledem k tomu, že postrádala centrální řízení říci, kolik lidí se do pohraničí vydalo. Předpokládá se, že do října 1945 tam v průměru přicházelo 175 000 osob měsíčně. Osidlování začalo již v prvních měsících po válce, převážně proto, aby se přebraly opuštěné německé usedlosti, domy, byty, obchody a zanechaný movitý majetek. To osidlování probíhalo nejprve v malých skupinkách, zbylí rodinní příslušníci dorazili až později. Noví obyvatelé do pohraničí přicházeli většinou z nedalekého okolí. Patřili k nim také lidé, kteří do této oblasti byli nasazeni na různé práce, navrátilci z koncentračních táborů nebo původní obyvatelé, kteří odsud byli v letech 1938 – 1939 vysídleni. Nejrychleji probíhalo osidlování v lokalitách v těsném sousedství s územím obývaným převážně Čechy. Pomaleji pak v místech předmnichovské hranice republiky v jižních a západních Čechách, která byla kontrolována Američany. Mnohem více lidí také logicky mířilo do více urbanizovaných a industrializovaných regionů, kde měli vidinu získání kvalitnějšího bydlení, pracovního místa a samozřejmě také majetku po Němcích. Počáteční fáze také byla typická svou fluktuací nových osadníků. Dříve než se někde na stálo usadili, vyzkoušeli bydlení v několika bytech či domech, nebo pracovat v různých zaměstnáních. Řada z nich ani neplánovala v pohraničí zůstat nastálo, lákala je pouze vidina rychlého obohacení se. Tito lidé byli brzy veřejností označováni jako „zlatokopové“. Nejvíce se tyto případy objevovaly v prvních měsících po válce. Menší majetkové delikty se však objevovaly i u osob, které se v pohraničí rozhodli usídlit i nastálo. Okolnosti té doby a takřka neomezené kompetence svedly k majetkové trestné činnosti i zástupce nově vznikajících správních a bezpečnostních složek. Situace v těchto oblastech byla obecně neutišená. Místní mocenské orgány neplnily řádně svoji funkci a mezilidské vztahy se nesly ve znamení závisti, pomlouvání, osočování a hrubosti. Toto chování na dlouhou

dobu zatížilo sousedské vztahy. Bývalým německým majetkem se obohacovaly nejen civilní osoby, ale také příslušníci z řad revolučních ozbrojených formací, vojáků rudé i československé armády nebo příslušníků SNB. Návrat ke spořádaným poměrům zůstal dlouho jen zbožným přáním. Pro toto období téměř neexistuje dobová písemná dokumentace. Osídlování pohraničí bylo velmi dynamické a často spontánního charakteru. Lidé jednali na vlastní pěst pod vlivem výzev, které se ozývaly z rozhlasů těsně po skončení války a vyzývaly k odchodu do pohraničí a zajištění „nepřátelského“ majetku (Arburg - Staněk 2011 II.1, 187 - 192).

2.1. Reemigrace

Československá vláda předpokládala, že po vysídlení Němců bude tento prostor znovu osídlen především Čechy a Slováky, kteří se vrátí z emigrace ze zahraničí. Dle odhadů z roku 1945 pobývalo mimo území státu více než 2 000 000 exulantů, kteří se hlásili k české nebo slovenské národnosti. Cca polovina z nich měla žít v Jižní Americe, zbylá část v oblasti východní a jihovýchodní Evropy. Z. Fierlinger československý premiér v roce 1945 prohlásil, že československá vláda se bude snažit otevřít dveře do vlasti všem Čechům a Slovákům, kteří žijí v zahraničí a že jim budou vytvořeny podmínky, aby se ve vlasti mohli slušně uživit a pomáhali tak budovat nový stát. Myšlenka vskutku chvályhodná, ovšem s realitou se příliš nesečkala. Nebylo bráno v potaz, že lidé, kteří žili v Americe nebo jiných vyspělých zemích, jsou zvyklí na jiný životní standard a dost často se také neztotožňovali s politickými změnami, které v Československu probíhaly. Mezi Čechy a Slováky, kteří se rozhodli reemigrovat, převažovali méně majetní nebo zcela nemajetní lidé. Od konce války do 50. let 20. století se do Československa vrátilo cca 200 000 exulantů a jejich potomků, z nichž se asi 120 000 usídlilo v pohraničí (Arburg - Staněk 2011 II.1, 202 - 203).

3. Specifická situace na Domažlicku - Chodsku

Dle sčítání lidu v roce 1930 žilo na území domažlického okresu 46 157 obyvatel. Na tomto území o rozloze 492 km², se k německé národnosti hlásilo 15,5% z celkového počtu obyvatel. Obce s převážně německým obyvatelstvem se nacházely hlavně v oblasti hranic s Německem. Patřily k nim např. Folmava (Vollmau), Nemanice (Wassersuppen), Lísková (Haselbach), Spálenec (Prenet), Brůdek (Fürtel), Hájek (Donau), Hyršov (Hirschau) nebo Maxov. Obce s více jak 10% německého obyvatelstva byly Klenčí pod Čerchovem, Postřekov, Tlumačov a Pasečnice. I přes to, že na Domažlicku žili převážně Češi, došlo v listopadu roku 1938 k připojení horního Chodska k Německu. S mnichovským rozhodnutím se hrdí Chodové do poslední chvíle nechtěli smířit. Byli však bezmocní, stejně jako lidé v ostatních zabraných oblastech. Tento fakt dokládá i zápis kronikáře obce Babylon, který napsal: *„Nic nepomohla deputace chodského lidu v krojích - v níž byli i zástupci naší obce - vyslaná dne 14. listopadu k předsedovi vlády gen. Syrovému. Byla zadržena policií na hranicích Prahy a jen několika jednotlivcům v čele se starostou města Domažlice Matějem Rádlem bylo dovoleno dostavit se v zavřených autech k předsedovi vlády gen. Syrovému, jehož odpověď však na dotazy Chodů byla velkým zklamáním.“* (Kronika Babylon, 55).

16. listopadu proběhla před městským úřadem v Domažlicích demonstrace, která také nepřinesla žádný výsledek. Hejtman dr. Kramata, který byl pověřený udržováním klidu na Chodsku, do poslední chvíle informaci o obsazení Chodska popíral. Dne 21. listopadu přišla úřední zpráva, která informovala, že 24. listopadu 1938 budou německou brannou mocí zabrány následující chodské obce: Klenčí pod Čerchovem, Nový a Starý Postřekov, Trhanov, Chodov, Pec, Česká Kubice, Babylon, Osady, Hamry, Pila a Pelechy. Paradoxem je, že na území Chodska žilo v té době 5 121 Čechů a jen 364 Němců (Hemzálková 2012).

V den obsazení vyzváněly domažlické zvony velké hrany. Bezkonfliktní odchod československé armády z tohoto území a klidné připojení pohraničí k Německu zajišťovalo delimitační komise. Spisovatel a vážený občan Chodska Jan Vrba popsal pocity českých občanů žijících na Domažlicku článkem Křivda, který byl vydán v tisku Chodsko: *„Prales tu byl v době, kdy se na zemi objevil první člověk, a praes tu stál vytrvale, zatím co lidstvo spělo ve svém vývoji výš a výš... A v tom pralesě, nedotčeném do té doby lidskou rukou, byly založeny historické chodské osady. Nikdy dřív tu nikdo*

nebyl, na celém území historických chodských vesnic nebyl učiněn ani jediný archeologický nález, který by dokázal, že tudy kdy dříve třeba jen prošel někdo jiný. Kus cesty dál u Luženiček, Luženic a Milavče- ano tam byla dávná sídliště, po nichž zůstaly v kraji mohyly. Chodský kmen se však zmocnil pralesa, vykácel v něm staleté stromy a půdu dosud panenskou proměnil v ornou... Proto, když se začal roznášeti první poplašné zprávy o nebezpečí, která hrozí Chodsku, nemohli jsme jim uvěřiti. Cítili jsme prostě, že odtržení jen jediné píďe Chodska by bylo nejstrašnějším hříchem proti přírodě.“ (Vejlupek 2009).

Zabrání ryze českých vesnic Čechy otřásl. I přes to, že okresní město Domažlice zůstalo součástí Československa (Protektorátu Čechy a Morava), nevyhnulo se problémům, spojených se zábořem. 90% lesního majetku města se náhle ocitlo na německém území. Situace se ještě více vyhrotila při doplňovacích volbách do říšského sněmu v prosinci 1938. Občané byli prostřednictvím letáků vyzýváni, aby přišli k volbám. Národní hnutí pracující mládeže (NHPM) na to zareagovalo protikampaní s letáky, vyzývající k projevení nesouhlasu ve volbách. Za účelem rozšiřování letáků a ilegálních tiskovin vznikla distribuční síť spojek ve Kdyni, Hluboké, Milavčích, Luženicích, Stráži a Trhanově. Zanedlouho se spolky NHPM, Bratrské dílo a Obrana národa se spojily, v jednotnou organizaci NIVA. Tato odbojová skupina distribuovala politickou literaturu, ilegální tisk, (Rudé právo, V Boj) sabotovala nařízení okupantů, sbírala a ukrývala zbraně a také připravovala ilegální přechody do zahraničí. Během válečných let uskutečnil spolek NIVA několik sabotážních operací, které přinesly vyšetřování, zatýkání i popravy. Ale ani to je v boji proti okupantům nezastavilo. Do odboje se dokonce zapojila i Hasičská jednotka v Domažlicích, která jako jediná z českých spolků nebyla rozpuštěna nebo domažličtí železničáři, kteří podnikali sabotážní a záškodnické akce při převozu armádní výstroje a výzbroje do Německa. Velmi zasloužilou akcí byla organizace pomoci a stravy pro vězně projíždějících transportů. Na jaře 1945 byly Domažlice svědkem častých přeletů a útoků amerického letectva, transportů zajatců, či pochodů vězňů z koncentračních táborů. Příchod osvoboditelů byl netrpělivě očekáván. Na bojovém úseku Domažlice se v té době nacházela skupina německých armád Mitte (Střed) pod vedením polního maršála Ferdinanda Schörnera. Začátkem dubna byl německý štáb přemístěn do Mrákova, odkud měl zajišťovat ochranu západní hranice na úseku Všeruby - Folmava. Úkol zaútočit na tuto skupinu měla 3. US - armáda pod vedením generála George Pattona.

Jednotka se do Evropy dostala v červnu 1944 po vylodění v Normandii. V březnu 1945 překročila Rýn a postupovala směrem k Československu a Rakousku. Na konci dubna se k 3. US armádě připojil V. armádní sbor 1. US armády s 2. americkou pěší divizí tzv. Indianhead. 4. května vstoupila americká vojska na Domažlicko, což by osvoboditel. Vojska postupovala krajem s menším, či větším odporem německé armády. Samotné Domažlice byly osvobozeny téměř bez boje. Záhy zde byla vytvořena ozbrojená skupina Chodský strážní pluk, která čítala 3 500 mužů. Jejich cílem bylo vyčistit okres od zbylých německých jednotek, zajistit klid a pořádek a připravit odsun německého obyvatelstva. Dále byl ustanoven revoluční Okresní národní výbor, který zajišťoval likvidaci následků bombardování a zásobování. Kolaboranti, členové protektorátních a Německých organizací a také ti, kteří se za války hlásili k Němcům, byli vyšetřováni a vyslýcháni v budovách bývalé domažlické jízďárny. Němečtí zajatci byli odvedeni do internačních táborů. Na základě dekretu o úpravě československého státního občanství osob národnosti německé a maďarské, byli Němci zbaveni československého občanství, byli vyhnáni ze svých domovů a jejich majetek byl zkonfiskován. Do jejich domů se nastěhovali Chodové, Češi z vnitrozemí či Volynští Češi. Ovšem řada bývalých německých usedlostí a velkostatků buď zanikla, nebo chátrá dodnes. Zanechává tak v krajině vzpomínku na tuto dobu (Hemzálková 2012).

4. Dosavadní poznání novověkých hřbitovů

V posledních letech probíhaly v západních Čechách dva archeologické výzkumy jak stále využívaného, tak i částečně zrušeného hřbitova, které se nacházejí ve Stříbře a Rokycanech. Tyto výzkumy prokázaly, že studium hmotných pramenů může přinést výsledky, které mohou být odlišné od informací, které přinášejí další druhy pramenů. V některých případech mohou být dokonce i v rozporu.

4.1. Rokycany

První písemné zmínky o hřbitovu u renesančního kostela Nejsvětější Trojice v Rokycanech, který byl postaven v první třetině 17. století, pocházejí z roku 1677. Tato informace pochází ze zprávy děkana Vladislava Flofína. Díky rozšiřující se zástavbě se na přelomu 19. a 20. století stal kostel s hřbitovem součástí městské aglomerace. Již na konci druhé světové války se uvažovalo o zrušení hřbitova a přeměně této plochy na městský park. K realizaci tohoto záměru došlo až později, a to na základě vyhlášky Městského národního výboru z 25. srpna 1966. Proces rušení měl probíhat od 1. ledna 1967. Nejpozději do 30. června 1967 pronajímatelé hrobů měli zajistit odstranění hrobového vybavení a uren. Samozřejmě mělo také dojít k exhumaci tělesných ostatků z prostoru hřbitova. Městský národní výbor v Rokycanech se snažil o záchranu náhrobků a hrobového vybavení, které mělo umělecko – historický význam. Jednalo se především o náhrobky datované do 18. a 19. století a také o ty, které patřily významným osobnostem Rokycan, nebo byly umělecky zpracované. Ty se pak měly stát součástí městského parku. Výzkum na někdejší hřbitově proběhl v souvislosti se zemními pracemi, které měly za cíl odvodnění kostela Nejsvětější Trojice a položení inženýrských sítí. Výkop byl proveden po obvodu kostela, dále diagonálně přes prostor bývalého hřbitova až k téměř zaniklé hřbitovní zdi. Hloubka a šířka výkopu měla být 0,6 metru krát 0,4 metru. Bylo tedy jasné, že dojde k narušení zrušených hrobových míst. Pod odstraněnou vrstvou asfaltu v okolí kostela se nacházelo hlinité souvrství s jemnou stavební sutí, drobnějším kamením, úlomky cihel a střešní krytiny, ve které se našly fragmenty lidských kostí. Ještě překvapivějším nálezem byly zděné hrobky obsahující lidské ostatky. Jednalo se o skelety dospělých jedinců. Rakve s ostatky byly orientovány severo – jižně. Díky chybějícím nadzemním označením hrobů se nepodařilo identifikovat, komu nalezené ostatky patřily. Dle dokumentace z doby rušení hřbitova měly být všechny ostatky exhumovány, proto byl tento nález velmi

překvapivý. Jedna z hrodek, která se nacházela v části centrálního hřbitovního kříže, nebyla nijak porušena, ovšem hrobky nacházející se podél severní strany kostela nesly známky narušení pocházející z doby zániku hřbitova. V rakvích se nacházely zbytky dřevěných krucifixů, dřevěných korálků, nejspíše z růženců, v jednom případě byl nalezen snubní prsten s vyrytým datem 15. 4. 1854. Ostatky nebožtíků byly v těchto hrobech uloženy chaoticky v neanatomických polohách, což dokazuje druhotné uložení z doby rušení hřbitova. Místo toho, aby byly ostatky z hrobů exhumovány a pohřbeny na novém městském hřbitově, byly nepietně uloženy do výše zmíněných hrodek, překryty železnými deskami, zahrnuty zeminou a staly se součástí městského parku. Výzkum tedy dokázal, že při rušení hřbitova sice došlo k odstranění nadzemí části hrobů, ale ostatky byly pouze přemístěny do jiných hrodek a některé zůstaly na svém místě a upadly v zapomnění. Po ukončení výzkumu byly odkryté kosterní pozůstatky vyzvednuty a přemístěny na nový hřbitov v Rokycanech (Farkašová - Hložek - Menšík 2013, 99 - 114).

4.2. Stříbro

Archeologický výzkum v prostorách hřbitova ve Stříbře proběhl v roce 2011 v rámci projektu „Exhumace obětí II. světové války“ pod záštitou filosofické fakulty Západočeské univerzity. Tato lokalita byla také vybrána z důvodu plánované revitalizace hřbitova iniciované městem Stříbrem. Jeden z cílů výzkumu se zaměřil na prostor společného městského hrobu, v němž měly být pietně uloženy ostatky z rušených českých i německých hrobů. Stříbrský hřbitov byl založen na severním okraji města Stříbra v roce 1893. Do té doby sloužil k pohřbívání místních občanů hřbitov u kostela Nanebevzetí Panny Marie. Nový hřbitov dostal název „hřbitov sv. Anny“. Před vybudováním byl na místě jeho plánovaného středu vztyčen 23. července 1893 děkanem Franzem Miesnerem kříž. Roku 1898 došlo ještě k výstavbě novogotického hřbitovního domu s márnicí a bytem hrobníka. Hřbitov byl rozdělen do dvaceti pěti sektorů. Na jeho ploše můžeme mimo jiné nalézt hroby významných představitelů stříbrské honorace z 20. a 30. let minulého století, kterým dominuje hrobka rodiny Seifert. Proměnu hřbitova přinesla druhá polovina 20. století. Po odsunu německého obyvatelstva z této oblasti začaly opuštěné hroby chátrat. Postupně byly některé z nich nahrazeny českými rodinnými hrobkami, část jich byla zničena při budování urnových hájů ve východních sektorech, zbylé chátrají podél hřbitovní zdi dodnes. Výše zmiňovaný městský hrob, do kterého měly být ukládány

ostatky ze zrušených hrobů od 2. poloviny 20. století až do nedávné doby, byl zřízen ze čtyř neoznačených původně německých hrobů v severozápadní části hřbitova. Rušily se převážně staré německé hroby, ale od 70. let docházelo i k zániku českých hrobů, které byly neudržované a jejichž majitelé za ně neplatili. Takto mělo být do společného hrobu pohřbeno mezi 50 až 200 těly. Výzkumu měl být přítomen antropolog, který měl vyzvednutá těla z městského hrobu prozkoumat, aby mohl být určen přesný počet uložených ostatků. Ty pak měly být pietně vráceny do společného hrobu. Dokumentovány měly být také nalezené artefakty, které byly uloženy spolu s ostatky a mohly ilustrovat průběh druhotného pohřebního ritu. Po dokončení výzkumu mělo být místo náležitě upraveno, aby mohlo dále sloužit k pohřbívání. Získaná data měla přinést poznatky o vývoji stříbrského hřbitova. Odkryv hrobů však přinesl zcela nečekané informace. Jeho zásyp byl zcela homogenní bez přítomnosti fragmentů lidských kostí. V hloubce 50 – 60 centimetrů byly odhaleny dosud neporušené prvorepublikové hrobky, jejichž průzkum prokázal, že ani jedna nebyla druhotně otevřena, tím pádem do nich nemohly být uloženy ostatky ze zrušených hrobů. V prostoru, který těsně sousedí s městským hrobem, také nebylo nalezeno větší množství kosterních pozůstatků, pouze dvě hrobové jámy z první republiky s pozůstatky jednoho nebožtíka. Je tedy zcela zřejmé, že do hromadného hrobu žádné exhumované ostatky nebyly uloženy, což je v přímém rozporu s písemnou dokumentací. Výjimku tvoří jen urny, které se nacházely ve středové části společného hrobu, ty sem byly uloženy někdy kolem přelomu tisíciletí. Vyvstává tedy otázka, co se stalo s kosterními pozůstatky ze zrušených hrobů (Funk - Hložek - Marková - Menšík - Nenutil - Netolický - Rak 2012, 1 - 8).

Tyto výzkumy prokázaly, že mezi realitou a písemnými prameny existují vážné rozdíly a také, že archeologický výzkum na lokalitách 20. století přináší velký přínos.

4.3. Vyšehradský hřbitov

Vyšehradský hřbitov je od 19. století pohřebištěm významných českých osobností, je součástí Národní kulturní památky Vyšehrad a patří do skupiny nejvýznamnějších historických hřbitovů Evropy (Hemzáčková 2010, 47). Jeho rozloha činí 0,81 ha, nachází se zde kaple, márnice a samostatné oddělení na západní straně, kde jsou pohřbeny řádové sestry voršilkyně, bartolomějky a redemptoristky. Je situován u kapitulní baziliky sv. Petra a Pavla. Vyšehrad byl také sídlem prvního českého krále Vratislava I., který je zde pohřbený a stejně tak i další přemyslovská knížata. Roku 1785 byl tomuto

hřbitovu udělen výnos, který i nadále povoloval zde pohřbívat, i když ostatní kostelní hřbitovy, které se nacházely uvnitř města, musely být zrušeny. Od roku 1966 zde probíhaly archeologické výzkumy, které kladou počátky pohřbívání na tomto místě již do 11. – 12. století. V 60. letech 19. století při pořádání sbírek na zřízení hrobů významným českým spisovatelům, vznikla myšlenka vybudovat zde národní hřbitov, jejím původcem byl vlastenecký spolek Svatobor, který založil František Palacký roku 1882. První pomník, který zde byl vybudován, patřil českému spisovateli a národnímu buditeli Václavu Hankovi. Roku 1889 započala stavba společné hrobky pro nejvýznamnější národní osobnosti, tzv. Slavín. Ta se nachází na východní straně hřbitova. Až několik let po jejím dokončení do ní byly roku 1901 uloženy ostatky básníka Juliuse Zeyera. Hřbitov byl v průběhu let několikrát rozšiřován. Nyní je místem odpočinku cca 600 významných osobností naší historie. Mimo to, je také přehlídkou hřbitovního umění, které zde můžeme pozorovat na sochách, náhrobcích, nejrůznějších plastikách, a to od neorenesance až po nejmodernější funerální tvorbu. Dalším specifikem vyšehradského hřbitova je sdružování hrobů zesnulých do skupin dle jejich povolání. Podrobně se tomuto hřbitovu věnuje publikace Bořivoje Navrátila Vyšehradský hřbitov, obsahuje mimo jiné jeho plán, soupis hrobů a popis jejich výzdoby (Nechvátal 1991, 5 - 30).

4.4. Olšanské hřbitovy

Po té, co Josef II. svým dekretem z 23. srpna 1784 nechal zrušit hřbitovy uvnitř města, a to zejména z hygienických důvodů, začaly vznikat nové za branami města. Hlavním pohřebišťem se pro Staré a Nové město staly Olšany a to v roce 1786. První olšanský hřbitov byl založen již v roce 1679 z důvodu morové epidemie a nedostatku místa na ostatních pražských hřbitovech. Jeho rozloha byla 1 131 čtverečních sáhů a k jeho vysvěcení došlo v roce 1680. O dva roky později zde byl postaven kostel sv. Rocha. Tento první hřbitov byl zrušen roku 1860. Postupem času zde vznikaly další hřbitovy, dnes jich je celkem deset a zabírají plochu 50,17 hektarů, jsou tak největším hřbitovním komplexem v České republice. Odhaduje se, že za dobu svojí historie zde bylo pohřbeno cca 2 000 000 lidí. V letech 1921 – 1932 zde bylo v provozu první pražské krematorium. V roce 1971 byla zřízena Nová obřadní síň (Hemžáčková 2010, 48).

4.5. Nález novověkého hřbitova v Českém Krumlově

V roce 2000, při rekonstrukci inženýrských sítí v Plešivské ulici, došlo k odkryvu novověkého hřbitova. Společnost Archaia zde prozkoumala a zdokumentovala jedenáct kosterních pozůstatků ze 17. a 18. století. Existence tohoto hřbitova až do jeho náhodného objevení, nebyla známa. Až posléze se v českokrumlovské pobočce Státního oblastního archivu v Třeboni podařilo dohledat zmínku o tomto hřbitovu. Ta pocházela z popisu Krumlova od Urbana von Urbanstadt a uvádí na tomto místě dva hřbitovy. Nejprve evangelický ze 17. století a z 18. století vojenský. Roku 1604 zde byl zřízen luteránský hřbitov, ale v roce 1663 se na něm již nepohřbívalo. Na jeho místě vznikl vojenský hřbitov, k jehož vysvěcení došlo roku 1779. Nejpozději roku 1800 musel být zrušen, neboť v roce 1801 byl na tomto místě postaven obytný dům a následně další zástavba. Sedm z hrobů bylo orientováno směrem V – Z, další čtyři byly v nezvyklém směru S – J. U těchto pohřbů se archeologové zřejmě setkali s tzv. protivampirickými zásahy, neboť v hrobech byly doloženy dodatečné zásahy na kostře např. oddělení hlavy od trupu, zatížení těla kameny nebo poloha rukou v překřížení na břicho, což může znamenat, že byly svázané (dostupné na: http://www.ckrumlov.cz/cz1250/mesto/histor/i_avhrpl.htm).

4.6. Výzkum novověkého hřbitova v Praze – Karlíně

K předstihovému výzkumu na tomto místě dala podnět plánovaná výstavba administrativní budovy AFI Karlín Business centra. Do tohoto okamžiku zde bylo pouze vybetonované prostranství vzniklé po stržení budov následkem povodně z roku 2002. Díky položeným sondám si archeologové mohli udělat obrázek, co je na tomto místě čeká a následně byl připraven archeologicko – antropologický výzkum, který probíhal od června do listopadu 2013. Jeho výsledkem bylo prozkoumání prostoru vojenského a dvou evangelických hřbitovů. Vojenský hřbitov zde byl založen v souvislosti s vybudováním komplexu pro vysloužilé a invalidní vojáky, tedy pražské Invalidovny. Roku 1753 byl rozšířen a v téže době zde byla postavena kaplička Korunování Panny Marie, která zde stojí dodnes. Pochovávaní zde byli chovanci invalidovny, vojáci pražské posádky a to jak důstojníci, tak i řadoví vojáci. Roku 1784 zde byl založen také evangelický hřbitov. Konečnou podobu dostal komplex koncem 18. století, tu si zachoval až do svého zrušení. Velkou část hřbitova zaujímal hroby mužstva pražské posádky, důstojníci byli pochovávaní kolem kapličky, dále byli obklopeni dvěma evangelickými hřbitovy a také helvetským a luteránským. Zrušení

přišlo z důvodu rozrůstajícího se karlínského předměstí, oficiálně k tomu došlo roku 1894. Ovšem až v roce 1905 byly dokončeny exhumace. Ostatky, stejně tak i některé náhrobky, byly převezeny a uloženy převážně na Olšanských hřbitovech. Na pozemcích evangelických hřbitovů byla městem Karlín zřízena obecní pokusná a zásobní zahrada. Později zde vyrostly tovární haly a obytné domy. Při výzkumu byla odhalena zeď evangelických hřbitovů, dřevěné rakve, některé zdobené kovovými aplikacemi, lidské ostatky s různou hrobovou výbavou, jako byly např. pohřební krucifixy, růžence, zbytky oděvů jako knoflíky, textil nebo kůže z obuvi. Mezi další nálezy patřily i části náhrobků a části soch. Celkově bylo odhaleno téměř půl druhého tisíce jedinců z více než tisíce hrobů. Jednalo se jak o vysloužilé vojáky, invalidy, jejich rodiny, padlé vojáky, tak o civilní obyvatelé evangelického vyznání. Jedná se tedy o velký soubor, na němž lze najít nejrozumnější odpovědi na otázky biologické antropologie, ale také archeologie. Stejně tak i kolekce nalezených artefaktů je velkým přínosem pro tyto vědní disciplíny (dostupné na: <http://www.archeologienadosah.cz/clanky/rozhovor-o-vyzkumu-novovekeho-hrbitova-v-praze-karline>).

4.7. Výzkum u kostela sv. Klimenta v Praze - Bubnech

Tento předstihový výzkum byl vyvolán plánovanou výstavbou pastoračního centra římskokatolické farnosti u kostela sv. Antonína v Praze - Holešovicích. Proběhl v létě roku 1997 v severozápadní části záduší kostela sv. Klimenta, v místě bývalého hřbitova. Na něm se přestalo pohřbívat v 80. letech 20. století a byl zrušen. Výzkum obsáhl jen část bývalého hřbitova a hroby, které odhalil, byly datovány převážně do 19. století. Nejstarší hrob byl mohl pocházet z konce 18. století. Celkem bylo zkoumáno 63 hrobů. V nich byly nalezeny zbytky rakví a jejich kování, kosterní pozůstatky v různých stádiích zachování, růžence, křížky, knoflíky, zbytky oděvů a kožených bot, desky knih a různé drobné ozdoby. K dalšímu antropologickému výzkumu bylo vyzvednuto 50 kosterních pozůstatků zde pohřbených jedinců (Kostka, Šmolíková 1998, 822 - 836).

Další průzkumy novověkých, ale i starších hřbitovů, mohou být podníceny např. Národním památkovým ústavem, na jejich základě se pak jedná o zařazení hřbitova do seznamu kulturních památek. Tak tomu bylo např. u židovských hřbitovů v Horažďovicích, Dlouhé Vsi, Kasejovicích, Kožlanech, Plzni, Slatině, Štěnovicích, Mikulově nebo Krásné Lípě. Mnoho židovských hřbitovů bylo zničeno během 2. světové války. Bohužel k jejich zanikání docházelo až do 20. století. Až poslední

desetiletí přinesla zlepšení. V roce 2003 byl zahájen projekt Židovského muzea v Praze, který má za úkol dokumentovat židovské hřbitovy v České republice (Hemzáčková 2010, 49).

Dalším typem hřbitovů, se kterými se můžeme setkat, jsou vojenské. Ty vznikaly především v souvislosti s válečnými konflikty, jako upomínka odvahy padlých vojáků a uctění jejich památky. Některé z nich se mohou nacházet nedaleko od místa bojiště, neboť bylo velmi obtížné převézt někdy až milióny padlých zpět do místa jejich domovů. Tyto hřbitovy mají většinou unifikovanou podobu hrobů. Ty jsou stejně velké, náhrobky jsou z totožného materiálu a na nich uvedené údaje o zemřelých mají stejnou formu. Možná z tohoto důvodu jsou pro badatele méně zajímavé než hřbitovy, na kterých lze najít různorodou funerální architekturu (Fuchs 2004, 644).

5. Funerální umění

Hlavním posláním náhrobků bylo a je označení místa hrobu. Jeho forma mohla určovat, z jakých poměrů zesnulý pocházel. V souvislosti s reformami pohřbívání v 18. století, byla doporučována střídmost náhrobků. Nejčastější formou náhrobního umění je náhrobník. Ten byl většinou ve svislé poloze vsazen do zdi kostela, nebo hřbitova. Jednalo se o nápisovou desku bez větší výzdoby označující hrob. Náhrobníkem lze také rozumět kamennou desku, která vodorovně kryla hrob na hřbitově. Od 19. století byly hroby doplněny také svislými deskami – náhrobky, ty byly opatřeny nápisy a výzdobnými motivy. Je možné, že byly používány již dříve, ale z méně trvalých materiálů, jako např. ze dřeva, a proto se nedochovaly.

V našem prostředí se badatelé zabývají dějinami funerálního umění až od 18. století. Důvodem může být špatný stav, nebo absence starších náhrobků. V době novoklasicismu dochází k jejich určité systematizaci a racionalizaci. Lze u nich pozorovat jejich vzhled, tvar, materiál, výzdobné prvky a samozřejmě také jaké nesou nápisy. Jednotlivé prvky výzdoby mohou také symbolizovat nebožtíkovu profesi, jeho postavení ve společnosti nebo jaké měl vlastnosti. Např. hroby vojáků zdobí lev, výzbroj nebo helma, ty představovaly jejich statečnost. Kalich označoval kněžský hrob. Lidské vlastnosti jako např. moudrost symbolizovala sova, otevřená kniha s brkem zase byla spojována s intelektuální profesí (Prah 2004, 135). Nejstarším a nejrozšířenějším výzdobným motivem spojeným s křesťanstvím, je palmová ratolest a vavřínový věnec. Dále to jsou cnosti, Víra, Naděje a láska, ty jsou vyjadřovány nejen figurami, ale také křížem, kotvou, srdcem. Od poloviny 19. století náhrobkům dominuje kříž. Do té doby to byly spíše stély, sloupy, či obelisk. Oblíbená též byla květinová výzdoba, i ta měla svůj symbolický smysl. Např. břečťan je symbolem věrnosti, přátelství a solidarity, listy dubu či lípy, vlastenectví, mák zase spánku, tedy metaforou smrti. Pomíjivost času ztvárňují přesýpací hodiny, motýl nebo orel s roztaženými křídly pak provázeli duši k nebi (Prah 2004, 133 – 136). Dále bych ráda uvedla některé z nejčastěji používaných prvků náhrobků.

5.1. Stéla

Na počátku se pod pojmem stéla označoval kámen, který označoval hrob a objevuje se v této souvislosti již od nejstarších dob. Má většinou jednoduchý tvar. Čelní strana často

nese výzdobné motivy. V první polovině 19. století byla stéla doplněna o boční akrotérie a stala se častým a oblíbeným typem náhrobků (Prah 2004, 203 – 204).

5.2. Kříž

Je základním motivem funerálního umění. Jeho vývoj začíná u dřevěného kříže, postupem času se začal vyrábět z kovu a kamene. Zpočátku nesloužil k označení jen jednotlivého hrobu, ale i jejich skupiny nebo dokonce celého pohřebiště. Do podoby v jaké ho známe dnes, dospěl až během 17. – 18. století. Jeho novoklasicistní tvar byl ve formě litinového kříže s krucifixem a tabulkou s medailonkem vnoření, ten se však díky korozi, většinou nedochoval. V kamenném provedení je převážně kříž a Ježíš zvlášť (Prah 2004, 207 – 209).

5.3. Sloup

Sloup je ve funerálním umění spíše základní architektonický prvek, na který bývá umístěna socha, nebo urna. Od počátku 19. století může mít také formu dřívku nebo zlomeného sloupu zastřené smuteční rouškou, jako symboly pomíjivosti, ale především slouží jako podstavec pro jiný hlavní motiv (Prah 2004, 195).

5.4. Obelisk, pyramida

Obelisk se jako náhrobek začal využívat během 15. – 16. století, nejprve v přízemní podobě až postupem času jako samostatně stojící. Oproti pyramidě se těšil poměrně velké oblibě. Na jeho těle bývala vyobrazena podobizna zemřelého. Pyramidový náhrobek lze nalézt na hřbitovech jen zřídka (Prah 2004, 187 - 188).

5.5. Urna a váza

Od pravěku sloužila urna (popelnice) k uchování spálených ostatků zemřelých. S příchodem křesťanství a odmítání pohřbů žehem, již nebylo této nádoby potřeba. Její funkce se tak stala spíše symbolickou. Urna může být lehce zaměněna s vázou, ta ovšem nemá víko. Smuteční váza se často vyskytuje ve spojení s truchlící postavou (Prah 2004, 179 – 181).

5.6. Sarkofág, tumba, rakev

Novověký sarkofág má jen symbolickou funkci, neobsahuje ostatky. Svoji podobou připomíná středověkou tumbu, ovšem s tím rozdílem, že sarkofág mívá ornamentální a figurální výzdobu na bocích, zatímco tumba ji měla bohatší a na vrchní straně.

Sarkofág býval také označován jako kenotaf a umisťován do zahrad, na hřbitovech míval svoje místo ve výklenku s obloukem. Jeho tvar byl pravoúhlý. Tumba měla podobu obdélné desky zapuštěné do podlahy kostela. Rakev se coby symbolický výzdobný prvek objevuje jen sporadicky. Je využívána jako funkční prvek k uložení těla zemřelého (Prah 2004, 169 – 174).

5.7. Vyobrazení osob

Truhlící osoby, jak ve figurální, tak reliéfní podobě, se staly rozšířeným prvkem během 18. století. Jde především o postavy ženského pohlaví, ty mohly zpodobňovat zesnulé, pozůstalé, historické postavy, plačky, nebo symbolizovat cnosti, jako např. lásku, vinu, spravedlnost apod. (Prah 2004, 182 – 183). Dalším prvkem náhrobního umění je socha nebožtíka. Ten může být vypořádán v ležící podobě, nebo také v kleče, či ve stoje (Ariés 2000a, 295 – 302).

5.8. Anděl

Vyobrazení Anděla může mít několik podob. Jako např. Génia, Putta či Eróta. Génius je římským předchůdcem Anděla, bývá celý zahalený a je spojený s ochranou konkrétního místa. Zatímco Andělova křídla představují nezávislost na prostoru a čase. Společným prvkem je věčné mládí. Erót má podobu dítěte s křídly, někdy je zobrazen s urnou nebo loučí. Je ztotožňován s Amorem. Putto je velmi podobný Erótovi, ovšem nemá křídla. Všechny tyto bytosti mohly být navzájem kombinovány a doplněny různými předměty (Prah 2004, 139 - 142).

5.9. Nápisy na náhrobcích

Hlavním úkolem nápisů je připomínka zemřelého - jeho jména, data narození a úmrtí. Mohou být doplněné modlitbou, popisem povolání, životních zásluh nebo společenského postavení nebožtíka. Od 14. století se na náhrobcích objevují tzv. epitafy, ty obsahují následující informace: jméno, povolání, datum, případně chválu osoby a modlitbu za jeho duši. V 15. století přibyl věk zesnulého a rodinné vazby. 16. až 17. století se tyto nápisy spojily do souvislého textu, který vyprávěl životní příběh zesnulého s důrazem na jeho ušlechtilost a veřejně prospěšné zásluhy. Ve 20. století zmizely z epitafu dlouhé básně a chvalozpěvy, zredukoval se i záznam osobních údajů, ty byly doplněny textem typu „Nikdy nezapomeneme“ apod. (Prah 2004, 247 - 251).

6. Typologie soudobých hřbitovů

Němci vysídleni z Československa přišli o svůj domov, majetek a také možnost připomínat si své předky a starat se o místa jejich posledního odpočinku. Díky politice, která panovala v ČSSR a Železné oponě, tomu tak bylo až do roku 1989. Mezitím většina německých hřbitovů na našem území zpustla. Budování Železné opony začalo v roce 1948 a v letech 1952 – 1953 tvořila nepropustnou hranici mezi Československou socialistickou republikou, Spolkovou republikou Německo a Rakouskem. Hraniční pásmo mělo šířku 4 – 10 kilometrů a pro „normální smrtelníky“ bylo zcela uzavřené. Byl použit systém tří ostnatých drátů, kdy první byl vysoký zhruba dva metry, druhý nabitý vysokým napětím od 3 000 do 6 000 voltů (v roce 1946 se již vysoké napětí nepoužívalo), třetí plot měl bránit zvěři v přístupu k tomu s napětím. Mezi ploty se nacházelo zorané pásmo půdy o šířce 20 metrů, aby byl díky otiskům bot odhalen případný narušitel (Rak – Funk – Váňa 2012, 241 - 251).

Studium moderních hřbitovů je stále poměrně opomíjené téma, nicméně několik výzkumů z posledních let ukázalo, že mohou přinést užitečné informace o moderní společnosti, její struktuře, měnícím se postojům ke smrti a vyrovnání se se ztrátou zesnulých. Zkoumáním hřbitovů v oblasti Sudet se zabýval P. Vařeka a Z. Vařeková. Vzorkem pro jejich studium této oblasti se stal okres Tachov (Vařeka – Vařeková 2016). Poznatky z něj by mohly odpovědět na některé otázky jako např. jak se zde změnil pohřební rítus po té, co odsud bylo vysídleno německé obyvatelstvo, jak byly staré hřbitovy vnímány nově příchozím obyvatelstvem, starali se o německé hroby, nebo je začali využívat pro své vlastní pohřby? Okres Tachov se nachází v Plzeňském kraji v západních Čechách na ploše 1 379 km². Z hlediska polohy je to druhý nejzápadněji položený okres v České republice. Zahrnuje 51 obcí s 52 837 obyvateli. Tachovsko bylo velmi ovlivněno vývojem po 2. světové válce, převážně z toho důvodu, že většina území byla osídlena německým obyvatelstvem. Po jejich odsunu v roce 1946 docházelo k úplnému vylidnění zejména menších sídel v okrajových oblastech. Následné doosídlování doplnilo původní počet obyvatel asi jen do poloviny. Poválečné změny tuto oblast velmi negativně ovlivnily, dokonce až dodnes je tachovský okres jeden z nejzaostalejších v České republice. Výzkum zde zaznamenal celkem 61 zachovaných hřbitovů. 51 z nich představují venkovské hřbitovy a 10 se jich nachází v malých městech. Většina z nich leží v okrajových částech obcí (46), pouze 15 jich je

přímo u kostela uvnitř obce. Najdou se zde jak malé hřbitovy s dvaceti až třiceti hroby, tak i velké se stovkami pohřbů. Rodinné hroby z 19. – 1. pol. 20. století jsou tvořeny kvalitními náhrobky s vodorovnou deskou a pomníkem, který bývá opatřen kovovými doplňky, pohřební plastikou nebo porcelánovými fotografickými portréty. Velikost hrobů je závislá na společenské hierarchii zesnulého, to lze sledovat zejména na městských hřbitovech. České hroby z poválečného období jsou již méně monumentální, méně zdobené a příliš se od sebe neliší. Další velkou změnou v podobě hrobů je rozšíření kremace, což vedlo k jejich významnému zmenšení. Na základě poznatků z výzkumu, bylo vytvořeno pět kategorií hřbitovů (A – E), které ukazují, jakým způsobem se s hroby na výše uvedených hřbitovech zacházelo (Vařeka – Vařeková 2016).

A – hřbitovy opuštěných farních obcí

B – hřbitovy existujících obcí, které nebyly od odsunu původního německého obyvatelstva až do roku 1989 využívány – v rámci této kategorie můžeme rozlišit další tři typy a to: hřbitovy bez výskytu nových pohřbů, hřbitovy s novými pohřby (nové pohřby ať už se jedná o skutečné nebo jen symbolické, ukazují silné pouto původních komunit k místu jejich narození. Symbolickým pohřbem se rozumí zaznamenání jména, data narození a úmrtí na náhrobku, ale ostatky jsou pohřbeny v aktuálním místě bydliště) a hřbitovy s rozpadlými hroby (některé náhrobky zde mohou být zcela zničené, ale přesto se stává, že žijící pozůstalí původních obyvatel, se o ně starají).

C – hřbitovy existujících obcí, které byly ovlivněny novými osadníky po roce 1945 – nově příchozí obyvatelé začali využívat opuštěné německé hřbitovy. Na těchto hřbitovech bylo zdokumentováno několik způsobů zacházení s hroby. Od systematického ničení, po tolerantní soužití starých a nových hrobů. Na Tachovsku bylo identifikováno celkem 43 takových lokalit. Docházelo zde jak k systematickému „čištění“ hřbitova, kdy byly staré hroby odstraněny a vznikl tak velký prázdný hřbitovní prostor, který byl jen pokrytý trávou (C1), nové společenství jej mohlo zaplnit pohřby svých zesnulých, což se jim ve většině případů za posledních 70 let nepodařilo. Staré hrobové jámy zůstaly zachovány pod zemí. Další použitý způsob zásahu bylo sice vyčištění centrální části hřbitova, ale v okrajových prostorech byly původní německé hroby zachovány, ať již byl jejich náhrobek v dobrém či špatném stavu (C2). V některých případech lze nalézt i německé hroby z poválečných let, což je dokladem

přetrvání autochtonních obyvatel. Třetí variantou jsou hřbitovy, které nebyly „očištěny“ a dochovalo se zde velké množství původních náhrobků. K jejich odstraňování dochází po vyčerpání místa na hřbitově, což je dlouhodobý proces, a tak lze v různých částech hřbitova vedle sebe nalézt jak nové, tak i staré hroby (C3). Čtvrtá varianta zahrnuje hřbitovy, kde byly menší části vyčištěny pro nové hroby, hlavně v centrální části, kde tvoří kompaktní celky. Staré hroby pak mohou být nalezeny v okrajových částech, ale také mezi novými hroby (C4). Pátá varianta představuje hřbitovy, které jsou rozděleny na dvě části, jedna polovina byla „vyčištěna“ a v té druhé byly původní hroby zanechány. Ty jsou většinou v zanedbaném stavu a od nové části odděleny nějakou zábranou, aby nezasahovaly do udržované části s novými hroby (C5).

D – hřbitovy existujících obcí opětovně používané v poválečném období bez známek velkých změn – tyto hřbitovy nejsou zasaženy systematickým plánovitým ničením původních hrobů. Udržované české i německé hroby se zde nacházejí vedle sebe.

E – nové hřbitovy vzniklé po roce 1945 – na Tachovsku byl tento případ zaznamenán pouze jedenkrát, kdy původní hřbitov byl zničen a nový byl založen na opačné straně obce.

7. Výzkum hřbitovů na Domažlicku

Obr. 1 - Obce, ve kterých byl prováděn výzkum

7.1. Trhanov

Ves Trhanov (německy Chodenschloss, Trhanow) se nachází 6 kilometrů jihozápadně od Domažlic v nadmořské výšce 456 metrů. Při sčítání lidu v roce 2011 zde bylo 145 domů, ve kterých žilo 547 obyvatel (dostupné na: <http://www.risy.cz/cs/vyhledavace/obce/scitani-lidu-domu-a-bytu-2011?zuj=554359>).

První zmínka se datuje k roku 1621, kdy nesl název Trhanov pouze tamní mlýn a dvůr, které patřily městu Domažlice. To bylo za účast v českém stavovském povstání (1618 – 1620) potrestáno konfiskací tohoto majetku. Mlýn i dvůr připadl Volfovi Wilémovi Lamingenovi z Albernreutu, stejně tak jako Chodský hrad v Domažlicích a další chodské vesnice. Zápisem v zemských deskách z roku 1630 připadly Lamingenovi chodské vesnice dědičně. Stal se tak pánem doposud svobodných Chodů a domažlického hradu. Domažličtí se o majetkové právo na hrad s Lamingeny velice dlouho přeli. Až Volf Maxmilián Lamingen na popud císaře Leopolda I. v roce 1671 prodal pustý Chodský hrad Domažlickým. Za tento obchod mu město postoupilo některé pozemky a souhlasilo s tím, že na nich Lamingen postaví zámek. Ten byl vybudován v letech 1671 – 1677 v barokním slohu, v místě dnešního Trhanova. Kolem něj časem vyrostla ves nesoucí název Trhanov. Po Lamingenově smrti v roce 1696 byly všechny jeho statky prodány Jiřímu Jindřichovi Stadionovi pánu na Walburgu a Würzburgu, ten nechal v roce 1706 k zámku přistavět kapli sv. Jana Nepomuckého.

V roce 1755 celá budova lehla popelem a tak v 19. století na tom samém místě nechali Stadionové postavit nový farní kostel. Hranolová věž nad chórem tvoří jednu z dominant obce. Vnitřek kostela tvoří podélná jednolodní svatyně vyznačující se prostou barokní architekturou s prvky novoklasicismu a dochovaným historickým mobiliářem. Pokud jde o typologický původ stavby, tak jejím vzorem byla kaple sv. Kříže v Eibelstadtu poblíž Würzburgu z let 1657 – 1661. Po smrti posledního z rodu Stadionů získal zámek rod Schönbornů, který jej vlastnil až do roku 1945 (Nejedlý - Procházka , 133 - 138).

Berní rula z roku 1654, která evidovala rustikální majetek, ves Trhanov vůbec neuvádí. Nežili zde sedláci na zakoupených usedlostech, neexistoval rustikální pozemkový majetek. Ani tereziánský katastr z roku 1757 neuvádí rustikální majetek, pouze dominikální, a to ovčín, dva vrchnostenské mlýny po dvou kolech, hostinec, vysokou pec a dva hamry. V roce 1839 bylo v Trhanově 53 domů s 545 převážně českými obyvateli, vrchnostenský zámek, kostel, škola (zřízena v roce 1788), poplužní dvůr, pivovar, palírna, draslovina, papírna, dva mlýny a hostinec. V roce 1850 spadal Trhanov pod okres Domažlice. V letech 1869 – 1921 byl osadou obce Chodov a od roku 1930 se stal opět samostatnou obcí. V roce 1938 byl připojen k Říši. Po osvobození roku 1945 se stal opět Trhanov českou obcí (článek k jubileu obce dostupný na: http://muj.anopress.cz/Search/PagesAuth/My_Search.aspx?f=3).

Na místním stále využívaném hřbitově je aktuálně 600 hrobů, z nich pouze 1 obsahuje německý pohřeb. Jsou v něm uloženy ostatky Helgy Knapp narozené 29. 6. 1940, která zemřela 5. 8. 1996. Dle informací od úřednice z trhanovského Obecního úřadu (Rozhovor 1) byla paní Knapp obyvatelkou Trhanova do roku 1945, po té se svou rodinou odešla do Německa, kde žila až do své smrti. Ovšem přála si být pochována v místě, kde se narodila. Jedná se o malý urnový hrob s moderním mramorovým náhrobním kamenem bez výrazného zdobení (viz Příloha na CD - složka Trhanov). Trhanovský hřbitov, je tedy až na jednu výjimku zcela český.

Obr. 2 - Plán trhanovského hřbitova

7.2. Klenčí pod Čerchovem

Obec Klenčí se nachází na úpatí Českého lesa v nadmořské výšce 440 – 570 metrů s nejvyšším pohořím Čerchovem (1042 metrů). V současné době má Klenčí 1314 obyvatel (dostupné na: <http://www.risy.cz/cs/vyhledavace/obce/detail?Zuj=553794>) a je střediskem pro okolní obce: Postřekov, Díly, Nemanice, Chodov, Trhanov, Pec, Dražnov a Žďánov (Koutná 2003, 4).

Vesnice byla založena na staré zemské stezce vedoucí z Řezna do Prahy, kudy procházeli obchodníci i poselstva. První písemná zmínka pochází z privilegia Jana Lucenburského z roku 1325. Klenčí je v něm jmenováno jako jedna z jedenácti chodských vesnic v okolí Domažlic. Ty byly založeny ve 12. – 13. století jako reakce na ztenčení hraničního lesa, jež tvořil překážku proti vpádu nepřátel a německého obyvatelstva, které se snažilo o osídlení území Českého království. Z tohoto důvodu bylo založeno po celé délce Českého lesa (Domažlicko, Přimdecko, Tachovsko) několik vesnic, jejichž obyvatelé měli za úkol obcházet hraniční les a hlídat, zda nedochází k posouvání hraničních mezníků, k těžbě dřeva nebo nedovolenému osidlování Němci. V době války bylo jejich úkolem držet trvalou stráž na hranici. Vzhledem k jejich značnému významu, získali od panovníka různé výsady, kterými se lišili od jiných poddaných. Na konci 15. století dal panovník chodské vesnice do zástavy a od té doby byly pod nadvládou různých vrchností až do roku 1630, kdy zástava u Lamingenů přešla v dědické držení. Lamingeni se věnovali hospodářskému rozvoji svého panství.

S tím souviselo i povýšení Klenčí na městečko, ke kterému došlo roku 1680. Hlavním zdrojem obživy obyvatel bylo zemědělství. Roku 1822 byla postavena nová říšská silnice a tím vznikla další možnost přivýdělku tamního obyvatelstva, které se začalo věnovat povoznictví. Přesto zemědělství zůstává i nadále hlavní obživou. Ani převaha českého obyvatelstva Klenčí nechránila roku 1938 před připojením k Německu. Na konci války 26. 4. 1945 bylo Klenčí velmi poničeno bombardováním americké armády. Zcela shořelo dvacet obytných domů, třicet tři hospodářských budov. Vyhořela radnice i fara a díky tomu bylo ztraceno velké množství starých písemností (Koutná 2003, 5 - 8).

Původní hřbitov se nacházel u kostela sv. Martina, který byl postaven v roce 1734 na místě původního středověkého kostela z 15. století. Jedná se o jednolodní barokní stavbu s mohutnou věží ukončenou trojbokým presbytářem. Nad vchodem je umístěn znak rodu Stadionů, který se zasloužil o jeho výstavbu. Z původního kostela se dochovala jen křtitelnice s letopočtem 1688. Uvnitř se nachází hrobka, ve které je pohřben známý „Lomikar“ a členové rodiny Stadionů. Další náhrobky, které jsou zasazeny do dlažby kostela, patří vrchnostenským úředníkům, celníkům a měšťanům. Na základě výnosů císaře Josefa II. z roku 1789, byl kostelní hřbitov zrušen a založen nový na okraji Klenčí při cestě do Chodova, na kterém se pohřbívá dodnes (Koutná 2003, 12). Dle informací od zdejší matrikářky se zde nachází 1125 hrobových míst, jež zahrnují jednotlivé hroby, dvoj hroby, hrobky a urnové hroby (Rozhovor 2). Na základě vizuálního průzkumu a zjištěných informací na zdejším Městském úřadě, se zde nedochovaly žádné hroby s ostatky původních německých obyvatel. Jejich místa zřejmě nahradily hroby české. Ovšem je zde 21 hrobů z období před rokem 1945, na nichž jsou nápisy českých jmen pochovaných osob. Viz plánek níže.

Obr. 3 – Plán hřbitova v Klenci pod Čerchovem

7.3. Všeruby

Městys Všeruby leží jižně 7 kilometrů jižně od Kdyně. Nachází se v průsmyku mezi horou Jezvinec a podhůřím Českého lesa. V letech 1811 – 1815 zde byla vybudována kdyňsko – bavorská obchodní silnice, která navazovala na obchodní stezku vedoucí do Regensburgu (Procházka 2014, 7).

Pod městys Všeruby spadají vsi Brůdek, Hájek, Studánky, Maxov, Hyršov, Chalupy, Pomezí a Pláně (dostupné na: <http://www.vseruby.info/mestys/soucasnost/>).

Všerubský průsmyk, který odděluje dvě hraniční pohoří Šumavu a Český les, je známým a důležitým pojmem jednak geografickým, ale také historickým. V roce 1040

zde byla svedena bitva mezi vítězným českým knížetem Břetislavem I. a německým císařem Jindřichem III. Hraje významnou roli v dějinách jihozápadních Čech i česko – bavorského příhraničí. Kontinuální osídlení této krajiny lze sledovat od 16. století. Kolonisty této lokality byli majitelé hradu Rýzmbek, o němž se historické prameny zmiňují od roku 1279. Za zakladatele Všerub můžeme považovat Jiřího z Gutštejna, který držel Rýzmbek společně s bratrem Albrechtem. Roku 1551 dal obnovit hráz dnešního všerubského rybníka, která byla v té době protržená. Spolu s ní nechal na návrší vybudovat strážní objekt, který měl za úkol chránit nově založenou, nebo spíše obnovenou osadu, jelikož archeologické nálezy kladou její vznik již do druhé poloviny 15. století. Gutštejnovi poddaní žijící v této osadě neměli lehké postavení. Rýzmbekští obvinili bavorskou příhraniční šlechtu ze svévolného zakládání vesnic, dvorů a rybníků na české půdě. Neustálé nepokoje, ze kterých chtěly obě strany ze sporných území vytěžit co možná nejvíce, ukončilo udělení městského práva Všerubům Maxmiliánem II. dnem 24. května 1570, což je nejstarší zmínka o Všerubech (německy Neumark). V roce 1580 se sešla česko – bavorská komise, která vytyčila definitivní hraniční čáru mezi českým a bavorským územím. Toto byl důsledek neustálých bojů mezi Gutštejn a bavorskou šlechtou. Při dělení rýzmberského panství v roce 1581 připadlo městečko Janu Viliémovi, synovci Jiřího z Gutštejna. Ne dlouho poté, v roce 1586, jej koupil Jan II. Vidršpergár z Vidršperka. Po roce 1620 opět měnilo svého majitele, připadlo k Bystřickému panství Koců z Dobrše. Vznikl zde panský dvůr a dům, ve kterém Kocové žili a hospodařili. Za Maxmiliána Koce v roce 1654, proběhla v městečku vizitace, která byla podkladem pro sestavení berní ruly. V roce 1692 koupil městečko i s přilehlými vesnicemi Volf Maxmilián Lamingen. Po jeho smrti (1696) prodává jeho vdova Kateřina celé trhanovské panství Stadionům (14. června 1697). Až do konce feudalismu zůstává koutsko – trhanovské panství v rukou Stadionů. 11. března 2008 byl obci obnoven status městyse. Dnes žije ve Všerubech celkem 490 obyvatel ve 114 domech a rekreačních objektech, z toho 449 trvale. Je tedy k nevíře, že v období mezi světovými válkami zde žilo dle sčítání z roku 1930 837 obyvatel, z toho 707 německé národnosti, 110 české, 17 cizí státní příslušnosti a 3 židé v téměř 200 domech. Byly zde čtyři hospody, tři řezníci, dva pekaři, dva koláři, tři kováři, dva sedláři, dva zámečníci, jeden klempíř a tři truhlárny. Z dalších řemesel jsou uváděni dva ševci, jeden zedník, tesařský mistr, tři krejčí, tři až pět mlynářů a jeden doktor. Do obce jezdily autobusové linky, taxi služba. Za zábavou se chodilo do kina, tanečního sálu a kaváren. Ve městě také fungovala spořitelna, záložna, tři školy, fara, četnická stanice, celníci a podniky –

keramička, cihelna, hospodářské družstvo a svoji filiálku zde měl také Baťa. Mnoho domů ke konci 2. světové války bylo zničeno při náletech spojeneckých vojsk. Domy odsunutého německého obyvatelstva, které nebyly znovu obydleny, chátraly. Proto byly v letech 1953 – 1954 odstřeleny. Díky železné oponě bylo město izolováno, a tak až do jejího pádu v roce 1989 nebyla možná obnova této obce (k historii souhrnně Procházka 2014, 7 - 31).

Všerubský hřbitov a kostel sv. Archanděla Michaela.

Obr. 4 - Plán hřbitova ve Všerubech

V roce 1626 se obyvatelé Všerub rozhodli, že si postaví svůj vlastní kostel s farou, aby nemuseli docházet do vzdálených kostelů. Se svolením hraběte Maxmiliána Diviše Koce z Dobruše se všerubští obrátili na pražské arcibiskupství s tím, že se vše uhradí ze svých prostředků a následně se postarají i o faráře. Výstavba kostela započala roku 1628. Kvůli třicetileté válce došlo k dokončení vlastní stavby až v roce 1650. Současnou podobu získal kostel po roce 1852, kdy byl zničen požárem a následně opraven. Jedná se o jednolodní obdélnou stavbu s trojboce uzavřeným presbytářem. Kostelu dominuje věž s jehlancovou střechou. Vnitřní zařízení kostela, tedy hlavní i dva

boční oltáře pocházejí z doby po opravě kostela v roce 1852 a byly vytvořeny v pseudobarokním stylu. Původní náhrobky všerubských kněží, které byly umístěny v kostele, se do dnešní doby nedochovaly. Bylo to díky rekonstrukci v roce 1904, kdy byla původní podlaha ze žulových desek překryta cementovou dlažbou. Od počátku 20. století docházelo k modernizaci interiéru i mobiliáře kostela, ovšem spíše na úkor kvality a historické hodnoty. Do roku 1989 byl kostel i přilehlý hřbitov velmi neudržovaný a zpustlý. Oprava probíhala mezi léty 1991 – 1992 za podpory německých rodáků. Při této příležitosti byl pietně upraven i hřbitov. Rozpadající se hroby byly rozebrány a náhrobky umístěny při severní straně hřbitova. Ty, které byly v dobrém stavu, zůstaly zachovány na původních místech (Procházka 2014, 46 - 52).

Začátek terénního výzkumu spočíval ve zhodnocení aktuálního stavu hřbitova. K zaznamenávání jednotlivých hrobů sloužil satelitní snímek (z Google maps) hřbitova, který pro tyto účely nahrazovala plán. V současnosti je hřbitov udržovaný v dobrém stavu, až na několik starých polorozpadlých hrobů. Oproti snímku zde přibylo několik nových hrobů z posledních dvou až tří let. V horní, severní, části hřbitova bylo v roce 1992 vybudováno samostatné oddělení s původními německými náhrobky ze zrušených hrobů, jako připomínka členů farnosti, kteří zde byli pohřbeni do roku 1946. Po zrušených hrobech zbyl převážně v centrální části hřbitova prázdný, zatravněný prostor. Ostatky nebyly exhumovány, zůstaly na svém původním místě. Dle informací od úřednice z místního Obecního úřadu, paní Sedláčkové, pokud na ně hrobník narazí při hloubení nového hrobu, sváže je do šátku a ponechá je na dně nového hrobu (Rozhovor 3).

V pravém rohu hřbitova, při jižní straně, se nachází skupinka 43 českých urnových hrobů. Ty tvoří náhrobky malých rozměrů a náhrobní desky, které jsou doplněny skleněnými tabulkami se jmény rodin, nebo jednotlivými jmény s daty narození – úmrtí. Jsou tam vyryty květinové motivy, kříže, pířka, krajinky a názvy obcí kde žily. Tyto prvky se však nenacházejí na všech hrobech. V některých případech jsou tyto údaje přímo vytesány do náhrobních desek (17krát). Jejich tvary jsou převážně obdélné bez ozdobných prvků, pouze některé mají keramické medailónky s portréty zemřelých. Nedaleko od této skupinky se nacházejí tři velké české rodinné hroby, opět s jednoduchým obdélníkovým náhrobkem a náhrobní deskou bez bohatého zdobení (hrob č. 8, 44, 45).

Obr. 5 - Část hřbitova - detail C

Hroby č. 46, 47, 48 a 50 jsou původní německé. V čísle 46 jsou uloženy ostatky tři členů rodiny Welner – Georg (* 24. 4. 1900, + 6. 3. 1935), Anton (+ 31. 8. 1904), Maria (+ 1918). Nápis vyrytý přímo do náhrobní desky, psaný švabachem, je již velmi špatně čitelný, pouze u jeho paty ležící mramorová deska se jménem Georg je čitelná dobře. K původnímu hrobu byla zřejmě přidána až později. Náhrobní kámen má tvar úzkého, vysokého obdélníka, jehož horní hrany jsou zbroušeny do špičky (obr. 6, tomuto tvaru jsem pro snazší porozumění popisu, přidělila označení typ S), s vyrytým křížem, pod nímž jsou dva keramické medailónky s fotografií muže a ženy. V hrobě číslo 47 je pohřbena rodina Biebel - otec Josef (+ 28. 5. 1932), syn Josef (+ 29. 6. 1915). Rytý nápis na náhrobním kameni, který je obdélníkového tvaru, je opět špatně čitelný. Na jeho vrcholku je postavený kamenný kříž (obr. 7, typ K) s ukřižovaným Ježíšem. Pod ním bývaly tři keramické medailónky s portréty, z nichž se dochoval pouze jeden s podobiznou ženy. Její jméno však nebylo uvedeno. Plocha hrobu je osázena dřevinami.

Obr. 6 - Náhrobek typu S

Obr. 7 - Náhrobek typu K

V čísle 48 jsou uloženy ostatky člena rodiny Ruh... (námis je částečně poškozen, nelze přečíst) Kathariny (* 2. 6. 1863, + 4. 8. 1932). Tvar typu S, v horní části s vyrytým křížem. Námis je rovněž přímo vytesán do kamene. Číslo 50 má přidělen hrob Franzisky David (* 30. 5. 1895, + 24. 6. 1931). Námis je na skleněné desce v rámečku s květinami a křížkem. Nad ním jsou dva medailónky s fotografiemi Franzisky z různých období jejího života. Náhrobek typu S, plocha hrobu osázená různými popínavými i dřevnatými rostlinami.

V pravém, severovýchodním rohu hřbitova (detail D obrázku č. 4) jsou tři české dvojhroby (50, 51, 52). Číslo 50 a 52 má jednoduchý obdélný náhrobek s vyrytými námisy. Hrob číslo 51 má obdélníkový náhrobek doplněný černou skleněnou deskou s námisem - rodina Meissnerova a kresbou krajiny. Náhrobní kámen je po obou stranách doplněn prosklenými skříňkami, ve kterých jsou květiny a fotografie zesnulých. Na nich jsou dva hranolové sloupky, podpírající kamennou římsu. Vedle pravého sloupku je připevněna pochromovaná váza.

Při severní straně hřbitova se nacházejí původní německé náhrobky (78), které jsou ohraničeny nízkým živým plotem. Dominantou této části je kaplička, v jejíž útroběch jsou na stěně zavěšeny mramorové desky s označením obcí (Neumark, Donau, Fürthel, Kaltenbrunn, Schneiderhof) a jmény padlých za druhé světové války. Uprostřed hlavní

stěny je namalovaný nástěnný obraz anděla s kopím směřujícím k ďáblu. Pod ním je malý oltář.

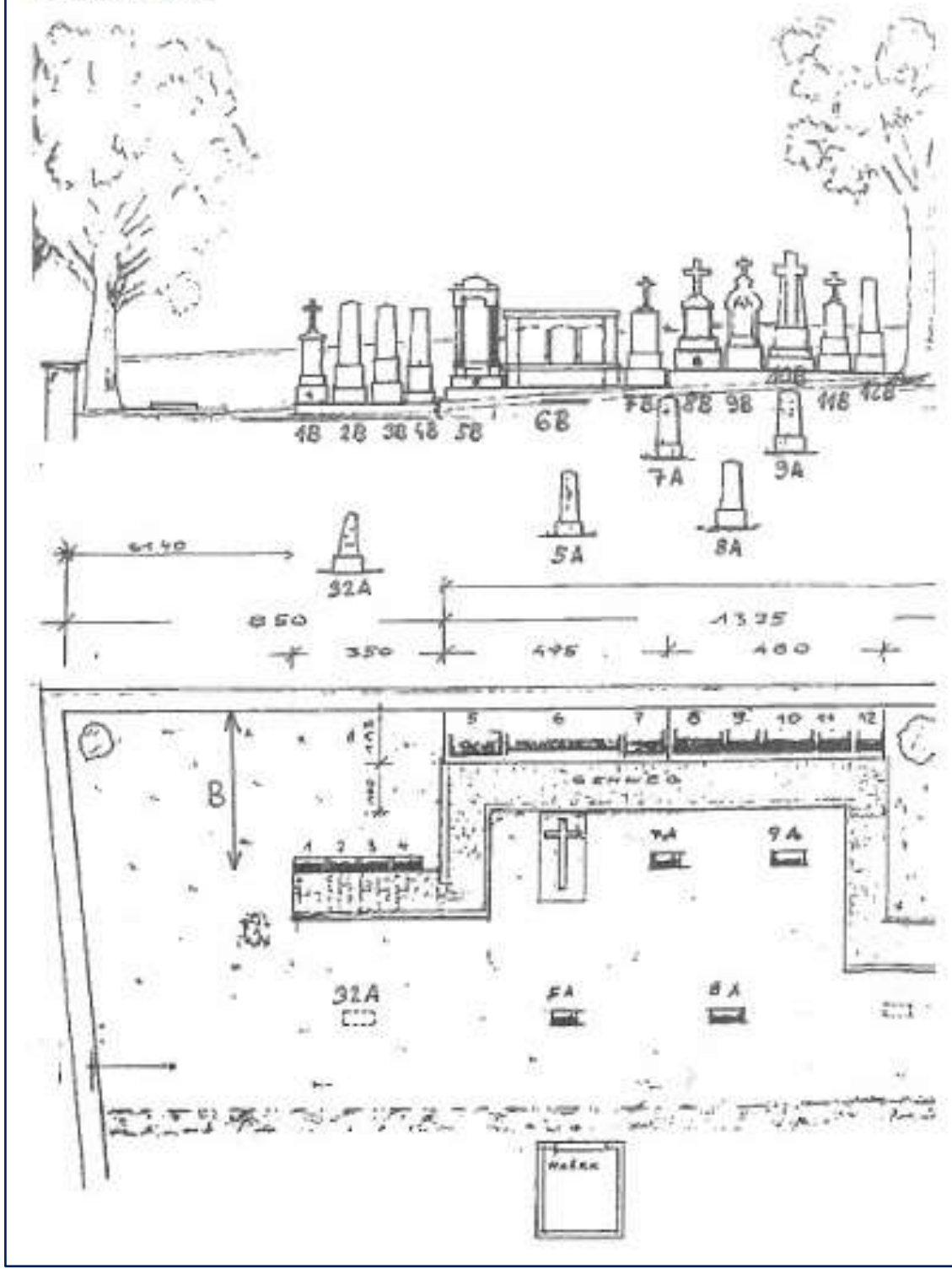
Tvar náhrobků číslo 1b – 45b a 5a – 33a je vyobrazena na plánku, viz. níže.

Obr. 8 - Část hřbitova - detail A

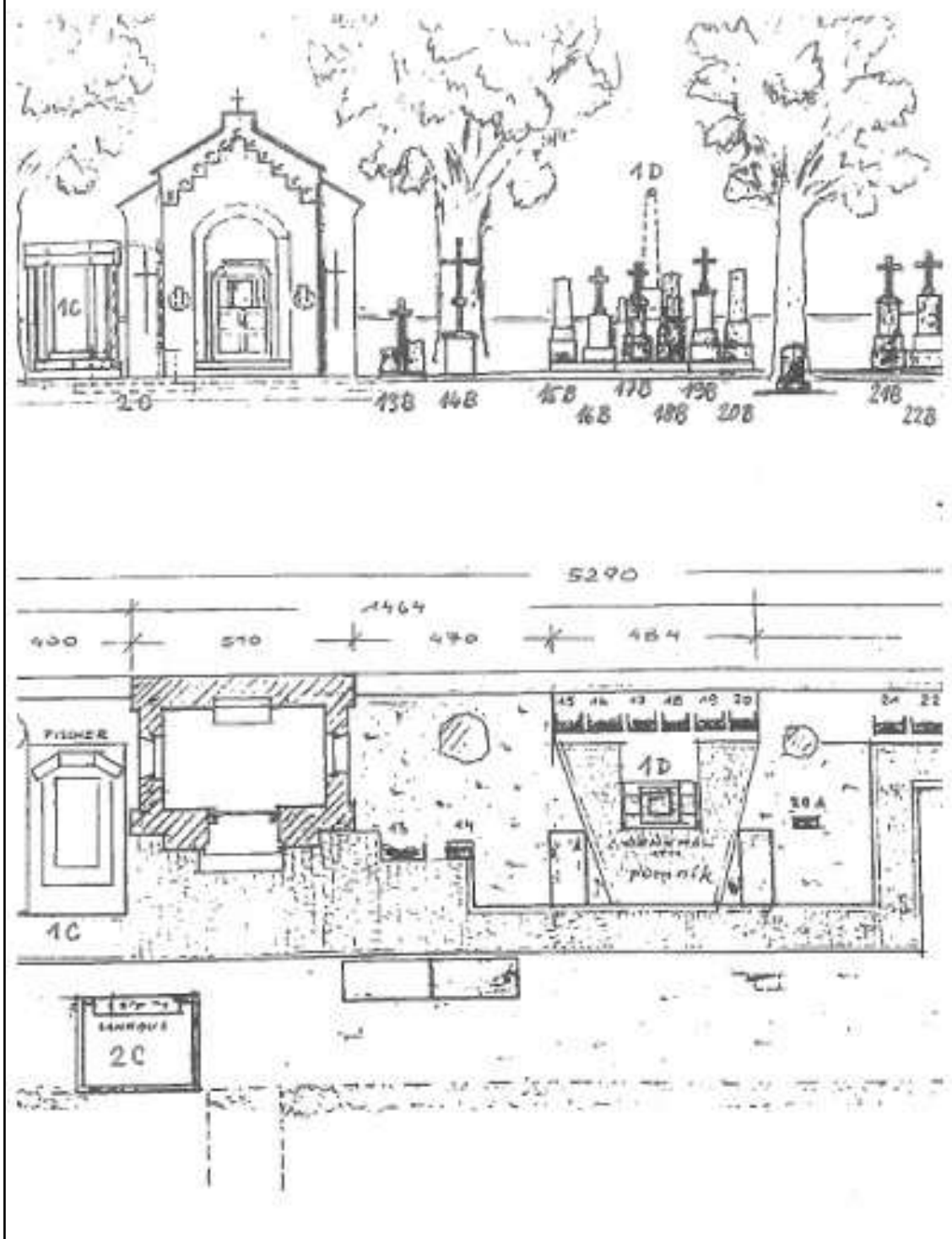

Detail 1/3

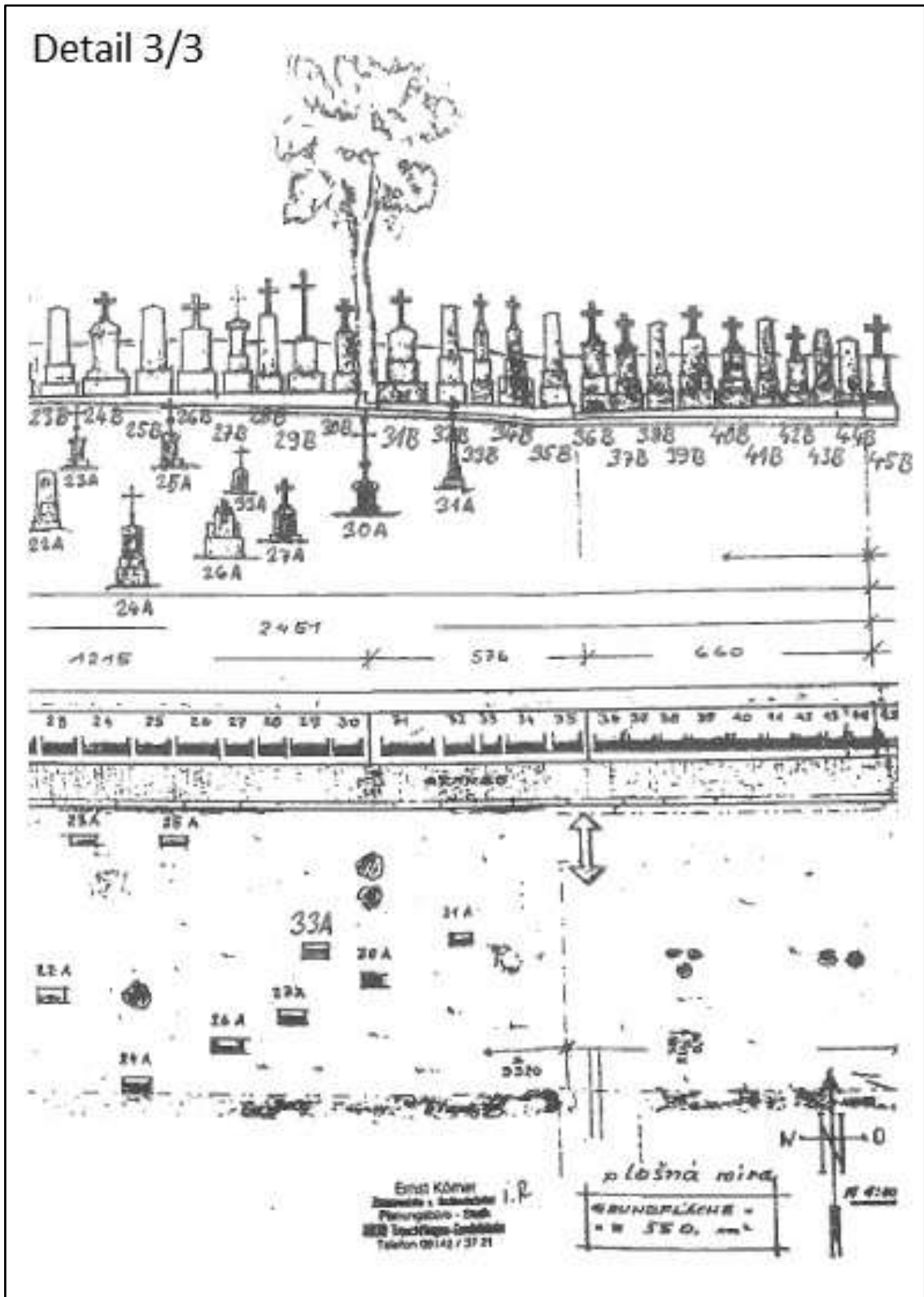
Obr. 9 - Výřez detailu A 1/3

Detail 2/3

Obr. 10 - Výřez detailu A 2/3

Detail 3/3

Obr. 11 - Výřez detailu A 3/3

Dochované nápisy a výzdoba na náhrobcích:

Č. 1b - Franziska Wellner, Rosalia Pongratz, geborenen Wellner aus Kaltenbrun.

Č. 2b – Familie Trnka, Ludwig Fuchs (+ 22. 5. 1911).

Č. 3b – Maria Beck aus Donau 27 (+ 18. 5. 1917).

Č. 4b – Familie Quitterer, Viertel Nr.5 – Johan (+ 30. 3. 1917), původně tři keramické medailónky, dochován pouze jeden portrét ženy.

Č. 5b – Familie Leberl.

Č. 6b – Familie Quirsfeld, Georg L. Weisel – arzt u. schriftsteller (+ 1873), Anna Weisel (+ 1889), Antonie Quirsfeld (+ 1928), Wilhelm Quirsfeld.

Č. 7b – Betti Kreibich und ihre schwester Aloisia Hajek.

Č. 8b – Familie Kolbeck „Maxemmühle“.

Č. 9b – Anton und Anna Fischer.

Č. 10b – Familie Fischer.

Č. 11b – Peter Kollweck (* 1842, + 1902), Anna Kollweck (* 1845, + 1920).

Č. 12b – Familie Greissinger, mutter Anna (+ 1923), Anton (+ 1912) aus Neumark.

Č. 13b – Heinrich Klima (* 29. 4. 1886, + 2. 12. 1933).

Č. 14b – Gedenk Kreuz für alle verstorbenen der Pfarrgemeinde, celý zarostlý břečťanem.

Č. 15b – Familie Altmann (1912).

Č. 16b – Familie Seidl se dvěma keramickými fotografiemi.

Č. 17b – Familie Josef Fischer Steingut Fabrikant.

Č. 18b – Familie Wellner aus Donau – Kinder Josef (+ 1918 – im 1 Lebensjahre), Eduard (+ 1916 – im 2 Lebensjahre), Anna (+ 1915 – im 10 Lebensjahre), Mutter (+ 1897 – im 23 Lebensjahre), Vater Georg.

Č. 19b – Familie Forster.

Č. 20b – Familie Stauber aus Donau 29 – Vater Josef (+ 24. 4. 1900 – im 32 Lebensjahre), Tochter Wetti (+ 18. 3. 1917 – im 20 Lebensjahre), na náhrobku jsou dva keramické portréty zemřelých.

Č. 21b – Familie David in Neumark 51.

Č. 22b – Familie Wellner aus Viertel 32, Michl Wellner (+ 20. 5. 1917, im 75 Lebensjahre).

Č. 23b – Familie Seidl aus Neumark, Siegfried (+ 12. 4. 1917, im 39 Lebensjahre), Kind Siegfried (* 6. 4. 1914, + 16. 2. 1916), keramický portrét dítěte a muže.

Č. 24b – Familie Pillmayer – Georg (* 13. 4. 1858, + 24. 1. 1929) Burger und Wagnermeister aus Neumark.

Č. 25b – Familie Zoglmann.

Č. 26b – Familie Mathia Seidl aus Neumark 60, dva keramické portréty muže a ženy.

Č. 27b – Familie Bohmann, dva keramické portréty muže a ženy.

Č. 28b – Familie Riederer Schneiderhof 20, nápis na skleněné destičce zdobené květinami, tři nedochované portréty.

Č. 29b – Familie Staudinger, nápis na litinové destičce je jen z části viditelný. Náhrobek s litinovým krucifixem.

Č. 30b – Familie Brandl aus Donau, Aloisia (+ 1929) und ihre Hern.

Č. 31b – Familie Schreiner aus Neumark 40, Anton (+ 22. 8. 1930).

Č. 32b – Familie Wellner aus Donau 35, dva portréty muže a ženy.

Č. 33b – Familie Weber aut Neumark, Stefan (+ 5. 11. 1928), Elisabeth (* 20. 8. 1889, + 10. 2. 1942).

Č. 34b – Familie Quitterer aus Donau 2, Michael (+ 15. 2. 1910), Anna (* 1859, + 1931).

- Č. 35b – Familie Kerschr Goglmühle.
- Č. 36b – Familie Brey, nápis na skleněné destičce je poškozený, zdobený pírkem.
- Č. 37b – Familie Brey Schneiderhof.
- Č. 38b – Familie Schreiner aus Kallenbrunn, Sohn Leopold (*1919), jeden keramický portrét ženy.
- Č. 39b – Familie Seidl aus Viertel 22, Vater Josef (+ 1918, im 55 Lebensjahre).
- Č. 40b – Anna Überhofer aus Donau 20.
- Č. 41b – Familie Stauber aus Donau 28, Hans, Michl und Anna Marie Stauber, dva keramické portréty muže a ženy.
- Č. 42b – Familie Weber aut Neumark 131, keramický portrét ženy.
- Č. 43b – Familie Seidl aus Shchneiderhof, Franziska (im 68 Lebensjahre), tři keramické portréty, ženy, muže, jeden se nedochoval.
- Č. 44b – Julie Winter Schulleitersgatin (+ 12. 3. 1929, im 62 Lebensjahre).
- Č. 45b – Familie Hass aus Neumark 75, jeden keramický portrét.
- Č. 5a – Familie Leitermann aus Viertel, Mutter Maria (+ 16. 4. 1916, im 67 Lebensjahre), ve vrchní části vyrytý kříž.
- Č. 7a – Familie Hoffmann, ve vrchní části vyrytý kříž.
- Č. 8a – Familie Wellner aus Viertel 2, ve vrchní části vyrytý kříž, pod ním chybějící keramický medailón.
- Č. 9a – Emil Gogola, Malvine Elgger aus Frohberger, v horní části vyrytý kříž, chybějící medailón.
- Č. 32a – der Familie Georg David aus Neumark 6, v horní části vyrytý kříž a na podstavci nápis.
- Č. 20a – Ernst Hörl, nápis se nedochoval.

Č. 22a – Familie Müllner vormals Lemberger, nápis na skleněné destičce, v horní části kruhová plastika podobizny muže.

Č. 23a – Familie Seidl und Singe aus Neumark, Anton Singer (* 14. 4. 1923, + 9. 5. 2003), Edith Brebel – Singer (* 8. 7. 1927, + 26. 12. 2012), žulový podstavec s templářským křížem a litinovým krucifixem.

Č. 24a – Denkmal für die toten aller Nationen des 2. Weltkrieges, nedochovaný nápis.

Č. 25a – Franc, Anna und Evi Zoglmann, Kaltenbrunn, litinový krucifix.

Č. 26a – Alois Augustin (* 2. 4. 1877, + 15. 5. 1930), obdélný náhrobek, z něhož vystupuje kamenný vršek kříže. Po stranách olivové ratolesti.

Č. 27a – Hans Körner (* 26. 10. 1923, + 16. 2. 1943), Theo Körner (* 30. 4. 1929, + 11. 11. 1943), žulový náhrobek s křížem.

Č. 30a – Familie Schrimpf aus Neumark 11, Maria Müller geb. Feil, aus Neumark 72, litinový krucifix.

Č. 31a – Alois Pfeffer aus Neumark 86, žulový podstavec s fotografií muže, litinový krucifix.

Č. 33a – Emilie Rumler (* 25. 4. 1895, + 13. 1. 1946).

Hrobky:

Č. 1c – Eduard Fischer (* 4. 2. 1884, + 11. 12. 1926).

Č. 2c – Familie Karl Schmaus (* 14. 5. 1917, + 30. 4. 1967), Karl Schmaus (* 1. 10. 1878, + 7. 7. 1918), Anna Schmaus (* 26. 12. 1856. + 28. 2. 1932), Franz Schmaus (* 24. 8. 1851, + 5. 12. 1917), velký obdélný kamenný náhrobek se zaoblenou vrchní stranou s plastickým křížem s portrétem Ježíše. Po stranách sloupky s lucernami. Jména a data jsou napsána na černé skleněné desce.

Pomník:

Č. 1d - pomník s podstavcem, který je věnován padlým v 1. světové válce, na kterém jsou vyryta jména a letopočet 1914 – 1918 (pozlaceno), horní část pomníku tvoří obelisk.

Pod tímto pamětním místem se po levé straně nachází hrob č. 80, kde jsou ostatky rodiny Mathauserovy a Maškovy s náhrobkem typu S a v horní části vyrytým křížem.

V jihozápadním rohu se nachází hrob č. 54 původních všerubských obyvatel a jejich potomků (Barbora Brünerová, Antonín Roidt, * 1895, + 1970, Marie Roidtová, * 1900, + 1971, Marie Rendlová, * 1926, + 2009). Náhrobek typu „K“ s postranními sloupky, na levém stojí pochromovaná svítilna, na pravém prosklená skříňka s urnou Marie Rendlové a fotografií muže a ženy. Náhrobek je zdoben plastikou složených křídel s křížkem, pod ní je umístěna mramorová tabulka s nápisy výše uvedených jmen.

Český hrob č. 55 má obdélníkový náhrobek se skleněnou tabulkou, která je zdobena křížem s ratolestí (Milan Červeňák, * 2. 7. 1948, + 25. 12. 1996). Na levé straně se nachází portrét a na pravé, na nízkém podstavci, je umístěna svítilna.

Hrob č. 56 je rozpadlý, bez možnosti identifikace komu patří. V centrální části hřbitova, blíže ke kostelu, se nachází skupina hrobů s označením 57 – 79.

Č. 57 – nový hrob rodiny Herrmannovy s mramorovým náhrobním kamenem.

Č. 58 – dvojhrob rodiny Červeňákovy s černým mramorovým náhrobním kamenem, kde jsou tři medailónky s fotografiemi (dvě ženy a jeden muž) a jmény.

Č. 59 – neudržovaný, zatravněný hrob s litinovým krucifixem a tabulkou, kterou nelze přečíst.

Č. 60 – dvojhrob rodiny Bosáků, vrchní část náhrobního kamene je opřena o podstavec. Na něm je černá skleněná tabulka se jménem rodiny a nad ní plastika tváře Ježíše. Pod ní jsou dva medailónky s fotografiemi muže a ženy.

Č. 61 – rodina Kubovcova. Hrob s žulovým náhrobním kamenem, křížkem a skleněnou tabulkou se jménem.

Č. 62 – rodina Kobzova. Na žulovém náhrobním kameni, který je postaven na kvádrovém podstavci, je umístěna tabulka se jménem a dvěma sádrovými andílky.

Č. 63 – nový mramorový dvojhrob rodiny Smolenovy.

Č. 64 – dvojhrob, po kterém zbyly jen kamenné obrubníky se zatravněným vnitřním prostorem.

Č. 65 a č. 66 – neudržované hroby s kamennými kříži.

Č. 67 – německý hrob s náhrobním kamenem typu S, vyrytým křížkem a jménem, které je již špatně čitelné.

Č. 68 – hrob s kamenným podstavcem, na němž je kříž s ukřižovaným Ježíšem. Na podstavci je umístěna skleněná tabulka – rodina Kuttbergova (Karel, * 2. 11. 1900. + 20. 6. 1976).

Č. 69 – opuštěný hrob, který je ohraničený žulovými obrubníky, mezi nimiž je vzrostlá tuje.

Č. 70 – hrob s náhrobním kamenem typu K, kde odpočívají Marie Ungrová, roz. Kuklová (* 30. 9. 1888, + 9. 8. 1966) a Jiří Ungr (* 17. 1. 1888, + 11. 8. 1974).

Č. 71 – v tomto případě byl použit starý náhrobní kámen, na který byla připevněna černá skleněná deska s vypískovaným portrétem ženy a jmény zesnulých: Stanislava Velková (* 21. 10. 1933, + 18. 5. 1969), Václav Velek (* 3. 6. 1927, + 23. 8. 1982).

Č. 72 – z tohoto hrobu se zachoval pouze jeden žulový obrubník.

Č. 73 – novodobý hrob rodiny Faulovy. Na světlém žulovém podstavci je umístěna obdélná náhrobní deska z tmavšího kamene, kde je skleněná tabulka se jménem a ratolestí s křížem. Vedle na světlejším kvádru je černý kříž.

Č. 74 – malý urnový hrob rodiny Jahnovy a Kovaříkovy.

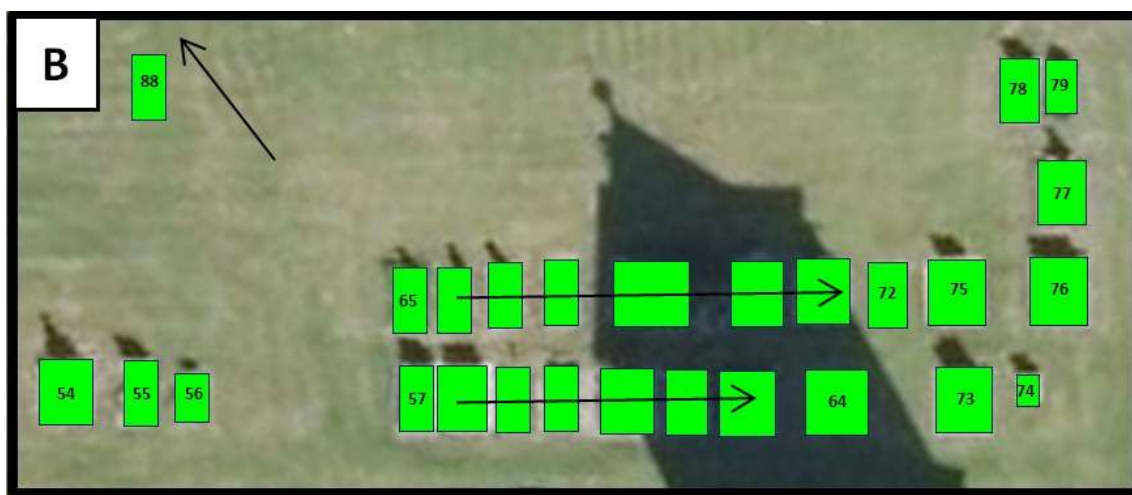
Č. 75 – dvojhrob rodiny Černých a Václavovičovy. Náhrobní kámen se skládá z obdélníkové náhrobní desky a dvou přilehlých hranolových sloupků s křížkem a chromovou svítilnou.

Č. 76 – dvojhrob rodiny Hobzovy a Josefa Krále. Na žulové desce s římsou a postranními sloupky je černá skleněná deska s nápisem jmen. Vedle v malé chromové schránce jsou umístěny dvě fotografie mužů.

Č. 77 – německý hrob Familie Marian s pochovanou Rosou Blahníkovou (* 30. 5. 1922, + 16. 4. 1972). Náhrobní kámen typu K se dvěma keramickými portréty a černou skleněnou tabulkou s nápisy jmen.

Č. 78 – jednoduchý žulový hrob rodiny Mrázovy, na jehož náhrobní desce je černá skleněná tabulka se jménem a ratolestí s křížkem.

Č. 79 – urnový hrob se jménem Maria Stutiaková (* 1908, + 1967), se skládá z obdélné mramorové desky, kterou obklopují dva menší mramorové sloupky.

Obr. 12 - Část hřbitova - detail B

Nad těmito hroby stojí velký žulový kříž s Ježíšem, který stojí na hranolovém podstavci, kde je umístěna skleněná tabulka s nápisem, který je psaný švabachem.

7.4. Česká Kubice – hřbitov Horní Folmava

Česká Kubice se nachází v jihozápadní části Českého lesa nedaleko hraničního přechodu Folmava - Schafberg. Leží v nadmořské výšce 552 metrů nad mořem a aktuální počet obyvatel je 906 osob (dostupné na: <http://www.risy.cz/cs/vyhledavace/obce/detail?Zuj=553549>). Obec se skládá z částí Česká Kubice, Nová Kubice, Horní a Dolní Folmava, Nový Spálenec, Starý Spálenec, Spáleneček. K prvnímu osídlení zdejší oblasti docházelo v průběhu 8. století. Česká Kubice však vznikla až v polovině 17. století jako osada koutsko – trhanovského panství. Roku 1787 tam začala výstavba pozdně barokního kostela sv. Antonína Paduánského, který byl dostaven roku 1796, což uvádí letopočet na hlavním portálu.

Jedná se o stavbu s plochostropou lodí s na západě stojící hranolovou věží s jehlancovou střechou. Presbytář má plackovou klenbu. Vedle kostela se nachází dnes již zrušený hřbitov. Původně filiální kostel spadal v době, kdy obec patřila k Bavorsku, k farnosti ve Furth im Wald. Roku 1856 zde vznikla nová farnost. Kostel byl opraven v letech 1992 – 1996 a téhož roku znovu vysvěcen plzeňským biskupem Mons. Františkem Radkovským (Referát kultury OkÚ Domažlice 1998, 19 - 20).

Po Mnichovské dohodě (1938) bylo území České Kubice odtrženo od Československa a připojeno

k „Velkoněmecké říši“. Z období 2. světové války nejsou v kronikách obce žádné záznamy. K jejímu osvobození došlo 4. května 1945 americkým vojskem. Po skončení války se Kubice stala součástí tzv. hraničního pásma, což znamenalo, že zde byla zvýšená kontrola pohybu a pobytu osob (Kronika obce 128 - 1945 dostupná na: http://www.portafontium.eu/iipimage/30160016/soap-do_00037_obec-ceska-kubice-1928-1945_0450?x=31&y=412&w=540&h=319).

Do dnešní doby na stále využívaném hřbitově, který se nachází v části České Kubice Horní Folmava je 264 českých i německých hrobů. I když je jeho plocha udržována (tzn. opravená hřbitovní zeď, posekaná tráva, zastřižené dřeviny), přesto se zde nachází mnoho rozpadlých a zanedbaných hrobů. Podoby náhrobků a náhrobních kamenů jsou zde velmi rozmanité, od jednoduchých kamenných desek, litinových i žulových křížů, až po velmi zdobné, doplněné různými plastickými prvky. Jednotlivé náhrobky jsou fotograficky zdokumentovány a zaznamenány na přiloženém CD disku ve složce Příloha – Hřbitovy – Folmava. Rozložení českých i německých hrobů je znázorněno v plánu níže.

Obr. 13 - Plán hřbitova Horní Folmava (Česká Kubice)

7.5. Poběžovice

Město Poběžovice (dříve Ronšperk) se nachází na úpatí Českého lesa, v údolí potoka Pivoňka, nedaleko hranic s Bavorskem. Leží 12 kilometrů od města Horšovský Týn a 14 kilometrů od Domažlic. Obklopují jej vrchy Černava (512 m n. m.) na severu, Skalka (533 m n. m.) na západě a Čihadlo (469 m n. m.) na jihu. Představuje hospodářské centrum a spádovou oblast pro šest přidružených částí – Ohnišovice, Sedlec, Sezemín, Šibanov, Štiboř a Zámělíce. Při sčítání lidu v roce 2001 zde žilo 1 757 obyvatel (93,9% tvořili Češi, 1,9% Slováci, 1,3% Němci, Romové, Moravané, Poláci, Ukrajinci zde měli zanedbatelný počet). Toto území bylo osídleno již v období pozdního paleolitu, o čemž svědčí nálezy kamenných úštěpů z okolí Mnichova. Na základě poznatků z archeologických výzkumů lze předpokládat, že od 11. století až do dnešní doby byla tato oblast nepřetržitě obydlena. Ves Poběžovice je poprvé zaznamenána v berním rejstříku Plzeňského kraje z roku 1379, kdy nejstarším písemně zaznamenaným držitelem byl Zdeněk z Poběžovic. V roce 1419 byla díky svému držiteli Bohuslavu z Horšova, věrnému katolíkovu a poddanému císaře Zikmunda, povýšena na městys. Dalším z důvodů byla i její výhodná poloha u zemské cesty. Rozvoj čekal Poběžovice až po roce 1459, kdy je koupil Dobrohost z Ronšperka. Roku 1470 zde nechal vybudovat pozdně gotický vodní hrad Nový Ronšperk. Původní městys se stal v roce 1506 součástí nově založeného města Ronšperk v povodí říčky Pivoňky. Do města se vstupovalo třemi branami – Herštejnskou, Samickou a Týnskou. Na severovýchodní opevnění navazoval vodní hrad, byl zde postaven i nový kostel, v němž jsou do dnešní doby uloženy ostatky majitelů panství. Kostel Nanebevzetí Panny Marie byl postaven v roce 1500 jako gotická stavba. V druhé polovině 17. století byl barokně přestavěn. Dominantou kostela byly původně dvě věže, z nichž jedna byla pro špatný technický stav stržena. Interiér kostela, který je krytý kazetovým stropem, obsahuje hodnotná zařízení ze 17. – 19. století. Syn Dobrohosta Zdeněk, přišel o panství kvůli odsouzení za svoji loupežnou činnost. Mezi léty 1510 – 1620 se na Ronšperku vystřídali různí šlechtici, mezi nimiž byl např. Albrecht z Gutštejna, Bernard Barchanec z Baršova a v neposlední řadě mocný rod Švamberků. Petr II. Švamberk se zúčastnil stavovského povstání, a tak bylo jeho rodu panství po Bílé hoře zkonfiskováno. Tím také končí období vlády šlechty nad Ronšperkem, ten následně získal potomek měšťanské rodiny z Horšovského Týna. Berní rula z roku 1648 uvádí ve městě 11 sedláků, 6 chalupníků, 23 zahradníků a 24 pustých usedlostí. V letech 1682 – 1695 byl gotický hrad přestavěn

do podoby raně barokního zámku. Na místo gotické kaple zde byla vybudována barokní, rovněž zasvěcená Janu Nepomuckému. Díky nové majitelce Anně Feliciáně, rozené Pachtové z Rájova a jejímu manželovi hejtmanovi plzeňského kraje Matyášovi Gottfriedovi z Gunschwitz, zde byla postavena fara, špitál pro chudé nemocné a na hřbitově kaple Antonína Paduánského. V 18. století se na panství, zahrnující nejen Ronšperk, ale i vsi Meclov, Ohnišťovice, Otov, Vlkanov, Pařezov, Korytany, Rybník, Bezvěrov, Bernštejn a hospodářské dvory zaniklých vsí Bílovice a Rokošín, opět vystřídal několik majitelů. Roku 1789 mělo být v Poběžovicích 128 popisných čísel, žila zde početná židovská menšina. Po zrušení roboty 1848, zde byl vrchnostenský správní systém nahrazen státní správou. Ronšperk se stal součástí politického okresu Horšovský Týn a centrem soudního okresu Ronšperk s nově postavenou budovou okresního soudu. Asi nejznámějším majitelem Ronšperku v 19. – 20. století byl Heinrich Coudenhov a jeho japonská manželka Mitsa Aoyama. Posledním vlastníkem byl jejich syn Jan, který zde žil se svojí rodinou až do roku 1945. Nejvyššího počtu obyvatel dosáhlo město roku 1913, kdy zde žilo cca 2 100 převážně německých občanů. Po vzniku Československa v roce 1918 sem přišli čeští úředníci a četníci a od roku 1920 se dle nařízení československé vlády začal používat souběžný název Ronšperk a Poběžovice. Po Mnichově v roce 1938 město dostává německý název Ronspergem a je připojeno ke Třetí říši. Většina z téměř dvou stovek českého obyvatelstva odsud odešla, skoro všichni poběžovičtí Židé nepřežili nacistickou okupaci. Před osvobození americkou armádou, ke kterému došlo 4. května 1945, prošel Poběžovicemi pochod smrti z Flössenburgu, jehož oběti, které zůstaly ležet v okolí města, byly pohřbeny na zdejších hřbitově. V letech 1945 – 1946 byl odsud proveden odsun německého obyvatelstva, při němž odešla i rodina Coudenhovů, jejichž majetek byl zabaven a zestátněn. Město bylo dosídleno nejen Čechy, Slováky, ale i lidmi z ukrajinské Volyně. V roce 1948 zde bylo zřízeno středisko Pohraniční stráže a JZD, postupně docházelo k likvidaci kulturních památek a úpadku obce. Po roce 1989 začalo město postupně vzkvétat, dochází k rekonstrukci historických památek, především zámku. Od roku 1995 jsou Poběžovice prohlášeny za městskou památkovou zónu (K historii souhrnně Purghartova kronika, 1 - 133, dostupná na :<http://www.pobezovice.cz/mesto/informace-o-meste/historie/purghartova-kronika/>).

Hřbitov v Poběžovicích je pomyslně rozdělen na dvě části – starou a novou. V první jmenované se až do 80. let 20. století nacházelo velké množství původních německých

i českých hrobů. Ty však byly neudržované, rozpadaly se, a proto byly až na několik výjimek zničeny. V druhé části jsou české hroby, které vznikaly až po roce 1945, ale také jeden původní dětský hrob (č. 23 - Josef H. F. Guldan 7. 6. 1936 - 11.6. 1936), 8 černých skleněných tabulek s nápisy umístěných na hřbitovní zdi (č. 24 - Ondřej Steinbach 9.6. 1918 - 26.12 2007, č. 25 - František Holub 3.10. 1853 - 25.9. 1962, č. 26 - Rosalie Holubová 10.10. 1875 - 30.6. 1958, č. 27 - Georg Tauer 31. 1. 1876 - 26. 5. 1941, č. 28 - Magdalena Tauerová, 22. 7. 1873 - 19. 8. 1950, č. 29 - Josef Tauer, 31. 8. 1912 - 24. 8. 1944, č. 30 - Theresia Holub, 15. 11. 1907 - 20. 10 2004, č. 31 - Josef Holub, 7. 5. 1903 - 30. 9. 1951) a dva náhrobní kameny (č. 32 - Familie Tauer, č. 33 - Marie Rothmeier, 19. 6. 1908 - 12. 7. 1941). Ve staré části se dodnes nachází 22 více či méně zachovalých původních hrobů, většina z nich je zasazena do hřbitovní zdi.

Č. 1 – na kamenném podstavci stojící hranolový náhrobek, má na svém vrcholu kamenný kříž. Je zde pochován Michael Kohout, Bürger und Fleischhauer aus Ronsperg (* 2. 3. 1881, + 31. 8. 1923).

Č. 2 – tento rozsáhlý hrob přiléhající k hřbitovní zdi náleží Famílii Gebl. Svým tvarem připomíná antický chrám, po bocích s vytesanými sloupy v „dórsském stylu“, nachází se zde jeden dochovaný mužský portrét a dva poškozené. Na pravé straně je vytesaná stojící ženská postava s ratolestí v ruce.

Č. 3 – stejně tak jako hrob č. 2 se nachází tento u hřbitovní zdi. Má tvar oblouku, k němuž přiléhají dva hranolové sloupy. Uprostřed je kovová deska s nápisem: Familie Stadick – Josef Stadick (+ 25. 3. 1925 im 53 Lebensjahre). Jméno je doplněno portrétem. Anna Stadick (+ 3. 2. 1936 im 58 Lebensjahre), její portrét se nedochoval.

Č. 4 – úzký, obloukovitý, žulový náhrobní kámen s vytesaným zdobením, patří rodině Biegler. Johana Biegler (* 1852, + 1931), Margareta Biegler (* 1849, + 1923).

Č. 5 – jedná se opět o rozsáhlý náhrobní kámen, který je rozdělen na tři části, kdy prostřední díl s křížem je ohraničen dvěma sloupy. Před tímto hrobem leží povalený litinový kříž vsazený do žulového podstavce. Jeho původní umístění nelze určit, bylo mu přiřazeno číslo 6.

Č. 7 – přímo součástí hřbitovní zdi je další náhrobní kámen, který je značně poškozený, bez označení.

Č. 8 – na kamenném podstavci posazený obdélný náhrobek s dominantním žulovým křížem, patřící Heinrichovi Reichsgrafovi (geboren in Wien 12. 10. 1859, + in Ronsperg 14. 5. 1906).

Č. 9 – stejný typ náhrobku jako u č. 1. V hrobě je pochovaný Dominik Šanda, Vikär, bischöfl. Nota rund Dechant in Ronsperg (* 4. 8. 1880, + 20. 4. 1937).

Č. 10 – břečťanem porostlý náhrobní kámen, pravděpodobně ve tvaru antického chrámu, po stranách se sloupy. Jméno plasticky vystupuje z desky, ta je zdobena sádrovým zdobením. Jedná se o Familii Bauer.

Č. 11 – obdélný náhrobek, z něhož vystupuje vršek kříže, rovněž obrostlý břečťanem. Je zde pohřbena Familie Reitmeier, Theresia stejného příjmení (* 6. 6. 1868, + 20. 10. 1923).

Č. 12 – náhrobek je opět součástí hřbitovní zdi, nad níž vystupuje oblouk s křížem. Plastický nápis Familie Reinl je doplněn tabulkou se jménem Katharene (* 18. 1. 1864, + 7. 10. 1927).

Č. 13 a č. 14 – deska se jménem Maria Leberl a daty 15. 12. 1847 a 7. 3. 1926 se nachází z levé strany výše uvedených tabulek a z pravé je to tabulka se jmény Georg Leberl (* 1. 5. 1855, + 22. 6. 1940) a Georg Leberl (* 8. 9. 1900, + 16. 3. 1924).

Č. 15 – č. 19 - opět reprezentují jen destičky z černého skla se jmény a daty úmrtí. 15 – Johann Gröbner (* 31. 5. 1853, + 12. 12. 1945), 16 – der Familie Gröbner aus Wikenau 28, 17 – Anna Gröbner geb. Heindl (* 19. 2. 1870, + 8. 1. 1945), 18 – Hana Gröbner (* 2. 9. 1841, + 14. 4. 1927), 19 – Josef Gröbner (* 4. 5. 1830, + 1918).

Č. 20 – č. 22 – jsou také součástí hřbitovní zdi, ale z nich se téměř nic nedochovalo, jen části skleněné desky, portrét a obrys náhrobního kamene s křížem.

Dále se zde nacházejí dva pomníky. První s křížem a Ježíšem, posazený na velkém podstavci s letopočtem 1902, druhý je součástí hřbitovní zdi, na které jsou dvě tabulky s následujícím textem: Na památku věnováno potomky ze Zámělice 1902 - 45 památce německých předků pohřbených zde na poběžovickém hřbitově 1945 – 1946, vyhnáním původním obyvatelům pochovaným daleko od své vlasti. 1914 – 1918 a 1939 – 1945 obětím světových válek v Evropě, kteří odpočívají pod cizí zemí. Ti všichni nejsou

zapomenutí. Dej Bůh Čechům a Němcům odvahu a sílu k odpuštění ve vzpomínkách a modlitbě. Tento text je také napsán na druhé tabulce v německém jazyce.

Obr. 14 - Plán hřbitova Poběžovice

V tomto případě se tedy jedná o téměř zcela vyčištěný hřbitov od původních hrobů, ke kterému přiléhá část s novými hroby z období po roce 1945.

7.6. Maxov

Obec Maxov je vzdálená 1 kilometr od státní hranice a je spojnicí mezi obcemi Všeruby a Česká Kubice. Ves byla založena Maxmiliánem Lamingenem před rokem 1680, snad roku 1665, pod názvem Maxenruh. V 18. století se dle Tereziánského katastru skládala z 20 poddanských chalup. Původní kostel sv. Jana Křtitele, a k němu přilehlý hřbitov, se nacházel cca 1 kilometr východně v Kostelišti. Ty byly na základě regulace farností navrženy Josefem II. zrušeny a roku 1785 byla v Maxově zřízena lokálie. O rok později byla k původní kapli, která zde byla vybudována záhy po založení vsi, přistavěna dřevěná loď o délce 12 metrů. Roku 1822 byla na popud Stadionů stržena a na jejím místě vznikl nový kostel. V roce 1839 zde již bylo 37 domů, škola, 2 hospody a 298 německy mluvících obyvatel. O necelých sto let později (1930) se k německé národnosti hlásilo 296 obyvatel, pouze 12 k československé, bylo zde 44 domů. Po odsunu německého obyvatelstva se počet osob žijících v Maxově snížil na 118. Po 2. světové válce byla ves velmi poničena, mnoho domů muselo být strženo. Kostel při bojích v závěru 2. světové války, při náletu americké armády, vyhořel. O opravě kostela se jednalo ještě před komunistickým převratem, z toho důvodu se jí podařilo zajistit. Kdyby tomu tak nebylo, byl by pravděpodobně stržen. Obnovený kostel byl zařízen jen provizorně, až do listopadu 1989 se v něm nekonaly žádné mše. V letech 1991 – 1992

proběhla generální oprava fasády, krytiny i interiéru a v roce 2012 byl vybaven novým mobiliářem. V 50. letech 20. století zde byla zřízena rota Pohraniční stráže, při silnici Všeruby – Česká Kubice byly postaveny hraniční zátarasy. Život ve vsi obklopené dráty nové osadníky příliš nelákal. A tak opuštěné domy po odsunutých Němcích pomalu chátraly. Dnes zde žije 37 obyvatel trvale, 28 přechodně ve 23 domech a 8 rekreačních objektech. Ani v dnešní době nepůsobí obec dobrým dojmem. Kostel, který se nachází uprostřed vsi, byl sice opraven, ale před ním stojící vyhořelá škola a vybydlená fara, nepůsobí velmi dobře. Také objekt po bývalé rotě nenašel nové uplatnění (Procházka 2014, 117 - 123).

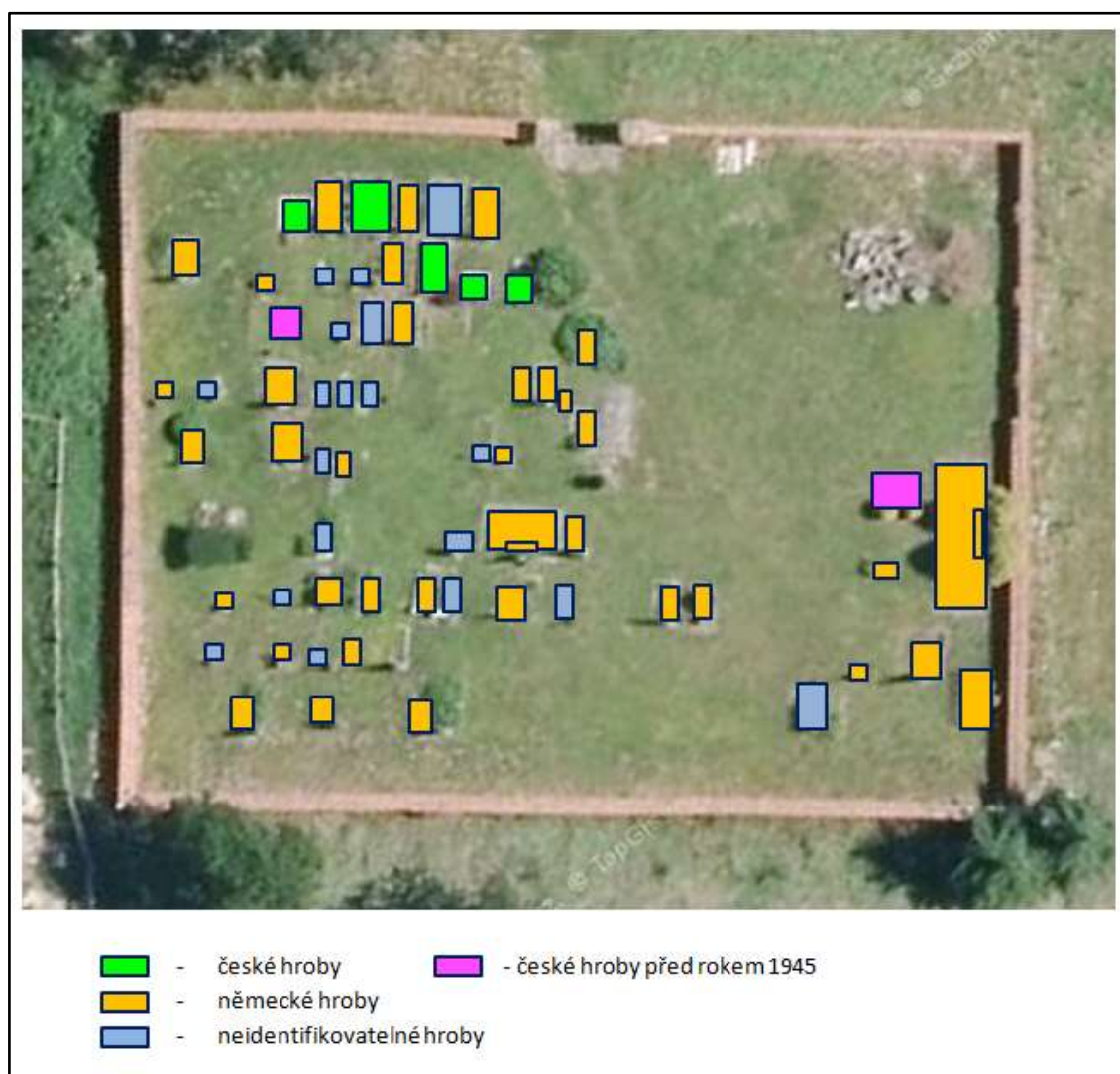
Hřbitov bývalé farnosti Maxov byl využíván mezi léty 1787 - 1945, a to nejen místními, ale také obyvateli osad Spálenec, Kosteliště, Filipova Hora, Slatiny, Mlýneček, Pelechy, Šnory a Malý Myslív. V dnešní době je neudržovaný a ponechán svému osudu. Nachází se pár desítek metrů za obcí ukrytý v malém lesíku. Na jeho přítomnost poukazuje tabulka s nápisem: Hřbitov bývalé farnosti Mrákov, Friedhof der ehemaligen Pfarrei Maxberg, 1787 - 1945. Je zde ne malé množství hrobů (cca 100), většina v dezolátním stavu s popadanými a poničenými náhrobními kameny. Z pozůstatků nápisů na náhrobních deskách, lze v několika případech vyčíst, že se jedná o hroby z období před rokem 1945, patřící jak Němcům, tak i Čechům. Je také patrné, že u některých je snaha o jejich udržování, pravděpodobně ze strany potomků a pozůstalých.

7.7. Hyršov (Hüršov)

Osada Hyršov se nachází asi 6 kilometrů od města Kdyně. První zmínky se kládou do roku 1578. Jejím zakladatelem byl Jiřík z Gutštejna, nebo jeho nástupce Jindřich Burian. Dle berní ruly ze 17. století, se ves skládala z 18 selských usedlostí, podle jmen se jednalo převážně o občany německé národnosti. Tereziánský katastr tu uvádí již 24 poddanských rodin. Byla zde kaple sv. Vendelína, škola, hospoda a mlýn. V roce 1930 měl Hyršov již 257 obyvatel žijících v 51 domech, jen 4 občané se hlásili k československé národnosti. V roce 1945 byl Němcům zkonfiskován jejich majetek a následně byli odsud vysídleni. Nyní zde trvale žije 115 obyvatel, je zde 38 domů a 8 rekreačních objektů. Na návsi, kde nyní stojí kostel Dobrého Pastýře, stávala původní kaple sv. Vendelína. Ta byla postavena ve 40. letech 18. století. V roce 1830 byla již malá a zastaralá, proto bylo rozhodnuto o výstavbě kostela, ten má obdélnou loď zaklenutou třemi poli valených kleneb. K presbytáři přiléhá věž, která byla

dostavěna později. K jeho vysvěcení došlo roku 1832. Po roce 2000 prošel mnohými opravami včetně restaurování jeho zařízení (oltář, sochy, obrazy, okenní vitráže) (Procházka 2014, 101 - 111).

Hřbitov se nachází nedaleko od kostela na okraji obce. Stále slouží k pohřbívání místních obyvatel. V posledních letech byla provedena jeho úprava. Staré poničené hroby byly odstraněny, ponechány byly jen ty, které jsou v poměrně zachovalé stavu, nebo jsou stále navštěvovány pozůstalými bývalých obyvatel Hyršova. Původní náhrobní kameny mají buď jednoduchý obdélný tvar, nebo se jedná o typ S, K, nebo o kamenný podstavec s litinovým křížem. Odstraněné náhrobky se stále ještě nacházejí na hřbitově seskupené na jedné hromadě, což je patrné i ze satelitního snímku níže (v pravém horním rohu).

Obr. 15 - Plán hřbitova Hyřov

7.8. Nemanice

Nemanice (Wassersuppen) byly založeny před rokem 1591 pod názvem Loužnice z podnětu města Domažlice. Nachází se pod hřebenem Haltravy (882 m), 21 km západně od Domažlic, nedaleko hranic s Německem. V 17. století zde došlo ke kolonizaci Němci, byla zde v provozu sklárna, ale díky špatným podmínkám k zemědělství se obci nedařilo a byla chudá. Odtud zřejmě pochází německé jméno Wassersuppen - Vodové polévky. V letech 1781 - 1784 zde byl postaven barokní kostel sv. Jana Nepomuckého (Referát kultury OkÚ Domažlice 1998, 56). V 19. století díky výstavbě továren (např. na staniol a kovové zátky, zrcadla nebo sirky) začala ves bohatnout. V roce 1930 zde žilo 1921 převážně německých obyvatel v 326 domech. V letech 1938 - 1945 byly součástí Německé říše. Po skončení druhé světové války bylo německé obyvatelstvo odsunuto a ves se téměř zcela vylidnila. V 50. letech 20. století zde bylo zřízeno přísně střežené hraniční pásmo a usadili se zde příslušníci pohraniční stáže. Až do roku 1989 byly Nemanice téměř uzavřenou obcí, do které se mohlo vstoupit pouze s povolením (Cibulková 2011, dostupné na: http://domazlicky.denik.cz/zpravy_region/z-historie-obce-nemanice20110309.html).

Nemanický hřbitov se nachází za kostelem sv. Jana Nepomuckého a dodnes se na něm pohřbívá. Jsou zde se vedle sebe jak nové české, tak i původní německé hroby, ty jsou převážně ve špatném, neudržovaném stavu. Dále je zde mnoho starých rozpadlých náhrobků, u kterých již nelze určit komu patřily, ty se nalézají převážně v zadní části hřbitova. Nelze s přesností říci, zda jsou na svém původním místě, nebo sem byly přesunuty ze spodní části hřbitova, aby uvolnily místo novým pohřbům. Viz pláněk níže.

Obr. 16 - Plán hřbitova Nemanice

7.9. Šitboř (Schüttwa)

Ves Šitboř se nachází dva kilometry jižně od Poběžovic na úpatí Českého lesa. První zmínka pochází z roku 1248, kdy byla ve vladyckém držení. Náležela k majetku hradu Starého Herštejna a byla známá pod názvem Újezd, Újezd Šitboří či Ješitboří. Ve 14. století byla v rukou drobných feudálů, dále náležela k pivoňskému klášteru, a to do roku 1850. Dle sčítání obyvatel zde v roce 1930 žilo 307 obyvatel v 60 domech. Byla zde fara, kostel, hostinec, mlýn a brusárna plochého skla. Nejvyššího počtu obyvatel dosáhla ves v roce 1910, kdy zde žilo 445 občanů převážně německé národnosti. V roce 1938 se stala součástí Velkoněmecké říše. Po osvobození v roce 1945 odsud byli Němci odsunuti (Šebek 2009, dostupné na: http://domazlicky.denik.cz/zpravy_region/kostel-v-sitbori-dnes-chatra-a-zarusta20090213.html). Současné torzo kostela sv. Mikuláše má svůj původ již ve 13. století, kdy zde vznikl menší gotický kostel, který byl v průběhu 14. století výrazně přestavěn. Z této doby pochází netypický trojboký presbytář s malými trojbokými okny. Jeho loď byla rozšířena a doplněna sakristií, na níž pak byla vystavěna věž. V 17. století byl objekt barokně přestavěn. Kostel však pomalu chátral a poté, co se v roce 1981 zřítíl strop, zůstalo pouze obvodové zdivo lodi, presbytář a věž. V 90. letech byla z věže odstraněna bání, která hrozila zřícením. Nyní je ve vlastnictví Poběžovic, které by jej rády zachránily (Referát kultury OkÚ Domažlice

1998, 80). Hřbitov přiléhající k zadní části kostela, byl až do nedávné doby v zoufalém stavu. Byl zarostlý nálety, náhrobní kameny byly povalené a skryté pod vzrostlou trávou. Nyní je zde patrný velký rozdíl. Náhrobní kameny byly opět postaveny, očištěny, litinové kříže dostaly nový nátěr a plocha celého hřbitova byla zrevitalizována. Z hlediska typů náhrobků zde převažují litinové kříže nebo spíše jejich pozůstačky, z tohoto důvodu již nelze určit, komu jednotlivé hroby patřily. Je ale více než pravděpodobné, že zde byly již před rokem 1945 a patří původním šitbořským obyvatelům. Zhruba uprostřed hřbitova se nachází pomník padlým 1914 - 1918.

8. Analýza, syntéza a interpretace zkoumaných hřbitovů

Všeruby můžeme dle výše uvedené typologie řadit do kategorie C - C2, tedy hřbitov, který byl ovlivněn novými osadníky po roce 1945. Je sice využíván kontinuálně od svého vzniku až doposud, ale je zde patrná absence pohřbů z období 1945 - 1989. Z těchto let lze identifikovat pouze 7 hrobů. Tento jev přikládám tomu, že Všeruby byly součástí zakázaného pohraničního pásma, kvůli kterému v obci žilo méně obyvatel a členové pohraniční stráže, kteří zde přebývali, byli pohřbíváni ve svém rodném místě. Hřbitov lze opticky rozdělit do čtyř částí - A, B, C, D. V části A se nachází 78 německých náhrobků, přemístěných z centrální části hřbitova. Jedná se převážně o kamenné náhrobní desky tvaru úzkého vysokého obdélníka, jehož horní hrany jsou zbroušeny do špičky (20), obdélníkového tvaru, na jehož vrcholku je postavený kamenný kříž (22) a kamenné podstavce s litinovými kříži (7). Dále je zde 6 rodinných hrobů se zdobnými, až monumentálními náhrobky. V části B je 27 hrobů, z toho 17 českých, 3 německé a 7, u kterých již nelze určit, komu patřily. V části C převládají nové české urnové hroby (42), dále jsou zde 3 rodinné, také české a 4 původní německé hroby. Část D v pravém severním rohu čítá 3 české rodinné hroby. V devadesátých letech zde došlo k systematickému vyčištění centrální části hřbitova, kvůli popadaným náhrobkům, které znemožňovaly udržovat hřbitov v dobrém stavu. Ty byly umístěny do severní části hřbitova jako upomínka na zdejší původní obyvatele.

Další hřbitov, který se řadí do kategorie C, respektive C2, je v **Poběžovicích**. Zde byla systematicky vyčištěna více jak polovina hřbitova. Dle pamětnice paní Bártové k tomu došlo v 80 letech 20. století, tak říkajíc "ze dne na den", bez předešlého upozornění pozůstalých. Jednoho dne přišla na hřbitov a hrob jejích prarodičů zde již nebyl. Hroby byly odstraněny těžkou technikou a náhrobky odvezeny (Rozhovor 4). Opět z důvodu jejich špatného stavu a nemožnosti se o plochu hřbitova starat. Jednalo se hlavně o přední část hřbitova, kde zůstalo zachováno pouze 22 hrobů převážně u hřbitovní zdi. V zadní části, kterou od té první odděluje štěrková cesta a kaplička, se nachází více jak stovka českých hrobů z let po roce 1945. Z těch původních se zde dochoval jen jeden německý dětský hrob, 2 náhrobní kameny a 8 černých skleněných destiček, které jsou zasazeny do hřbitovní zdi.

Hřbitov v **Hyršově** se také řadí do kategorie C. Až do nedávné doby, zde vedle sebe koexistovaly původní i nové hroby (C3). Ty původní byly jak české, tak i německé.

Většina z nich ovšem byla v dezolátním stavu, a tak byla odstraněna. Nyní se na hřbitově nachází 63 hrobů. Z toho 5 českých z let po roce 1945 (v přední části blízko vchodu), 2 původní české hroby, 37 německých a 19, u kterých již nelze určit, komu patřily. Hroby mají buď kamenné náhrobní desky tvaru úzkého vysokého obdélníka, jehož horní hrany jsou zbroušeny do špičky (5), obdélníkový tvar podstavce i náhrobní desky, na jejímž vrcholku je postavený kamenný kříž (16) nebo kamenný podstavec s litinovým křížem (9). Některé jsou v tak špatném stavu, že již nelze s přesností určit jejich původní vzhled.

Folmava je ukázkovým případem hřbitovu, který nebyl „očištěn“ od původních náhrobků (C3), a proto se jich zde zachovalo velké množství, ovšem v různém stavu dochování. K jejich odstraňování dochází, až po vyčerpání místa na hřbitově, což je dlouhodobý proces, a tak tu lze v různých částech hřbitova vedle sebe nalézt jak nové, tak i staré hroby. Celkový počet hrobů je 264, z toho 34 českých, 76 německých a 154, u kterých nelze určit, komu náležely. Podoby hrobů jsou velmi rozmanité (typ K, S, litinové kříže, jednoduché obdélné, ale i velmi zdobné).

Poslední hřbitov z kategorie C je v **Nemanicích**. Ten není v příliš dobrém stavu. Je zde mnoho rozpadlých hrobů a náhrobků, které se povalují v různých částech hřbitova (nejvíce jich je v zadní části). V přední části se nacházejí české hroby z období po roce 1945 (11), dále zde lze s určitostí rozpoznat dva německé, ale u 24 již nelze určit jejich původ. Zhruba uprostřed je pět českých hrobů, devět německých a 23 neznámých. Jak již bylo výše uvedeno v zadní části je mnoho torz hrobů a náhrobků, jen u dvou lze určit, že jsou německé. Také není zcela jasné, zda sem byly přemístěny nebo je to jejich původní místo.

Nevyužívané hřbitovy u existujících obcí představují typ F a v tomto případě se jedná o hřbitov v **Maxově a Šitboři**. Na nich se po roce 1945 přestalo pohřbívat. Díky tomu, že hroby byly převážně německé, je nikdo neudržoval a začaly chátrat. Konkrétně u těchto hřbitovů stejný osud potkal i české hroby. Nejpravděpodobnějším vysvětlením je, že se tomu tak stalo z toho důvodu, že se obce nacházejí v blízkosti hranic s Německem a od padesátých let byly součástí zakázaného pohraničního pásma. V Maxově i Šitboři je několik desítek původních hrobů ve velmi zanedbaném stavu, i když jsou zde patrné snahy o jejich udržování, buď ze strany pozůstalých, jejichž předci zde byli pohřbeni, nebo ze strany obce, ve které (u které) se hřbitov nachází.

V Šitboři byl celý hřbitov vyčištěn od náletů a vzrostlé trávy, náhrobky znovu postaveny a očištěny. Může se opět stát místem uctívání památky zesnulých.

Hřbitovy **Klenčí** a **Trhanov** zastupují typ G, který jsem na základě jejich výzkumu vytvořila. Typ G jsou hřbitovy, které byly kontinuálně využívány k pohřbívání i po roce 1945, na kterých nedošlo k plánovitému odstraňování původních německých hrobů, ale přes to se zde žádné nenacházejí, za to české, z období před rokem 1945, ano. Vysvětluji si to tak, že po odsunu německého obyvatelstva začali Češi tyto hroby využívat pro své pohřby a postupně je všechny nahradili.

Z výše uvedených poznatků vyplývá, že v obcích na Domažlicku, které byly v letech 1938 - 1945 odtržené od Československa, lze pozorovat různé způsoby chování vůči původním hřbitovům. Nachází se zde hřbitovy částečně vyčištěné od původních hrobů, které jsou stále využívány k pohřbívání (Všeruby, Poběžovice, Hyršov, Nemanice), nevyužívané a zpustlé (Maxov, Šitboř), výlučně s českými hroby (Klenčí, Trhanov), ale také hřbitovy, které se stále využívají a jsou zde vedle sebe české i německé hroby, a to ty původní i nové (Folmava). Zdá se, že na to, v jakém jsou stavu, má velký vliv, jaké procento obyvatel bylo v obcích zastoupeno občany německé národnosti a v jaké oblasti se nachází. Respektive, zda obec byla, či nebyla ovlivněna vybudováním Železné opony. Hřbitovy v těchto obcích byly minimálně do roku 1989, než došlo k uvolnění hranic, ve velmi špatném stavu. V posledních letech dochází k obnově těchto hřbitovů, často i za účasti bývalých německých obyvatel nebo jejich potomků.

Díky tomu, že je Domažlicko propojeno s Chody, zde bylo německé obyvatelstvo, oproti situaci na Tachovsku, spíše v menšině. Ovšem chování Čechů vůči německým hrobům po roce 1945 bylo zde i Tachovsku velmi podobné. Proto lze na mnou sledované hřbitovy aplikovat stejnou typologii, která vznikla na základě výzkumu tamních hřbitovů. Jen s tím rozdílem, že na Domažlicku je o dva typy více. Konkrétně se jedná o typ F - nevyužívané hřbitovy u existujících obcí a typ G - hřbitovy, které byly kontinuálně využívány k pohřbívání i po roce 1945, na kterých nedošlo k plánovitému odstraňování původních německých hrobů, ale přes to se zde žádné nenacházejí, za to české, z období před rokem 1945, ano. Dnes již nelze zjistit, zda ke špatnému stavu německých hrobů přispěl vandalismus ze strany Čechů, vyprovokovaný nenávistí vůči Němcům nebo je pouze důsledkem jejich neudržování. Ale vzhledem k tomu, že k jejich záměrnému odstraňování (o kterém víme) docházelo na výše uvedených

hřbitovech, až po několika desetiletích po skončení druhé světové války, přikláním se k názoru, že se tomu tak stalo za účelem hřbitov zvelebit, ne se mstít.

9. Závěr

Hřbitovy jsou nedílnou součástí krajiny a materiální kultury lidské společnosti, proto by se na jejich udržování a dokumentaci měl klást větší důraz a měly by se stát předmětem zájmu více badatelů.

Při vypracovávání této diplomové práce, mě velmi překvapila častá absence nebo neúplnost dokumentace zkoumaných hřbitovů. Všechny výše uvedené hřbitovy z domažlického okresu, mají potenciál pro samostatné zkoumání a detailní dokumentaci.

Tato práce by mohla být podnětem k dalším výzkumům soudobých hřbitovů, nejen v domažlickém okrese, ale i dalších částech republiky, které byly po roce 1938 součástí Sudet nebo přímo připojeny k Německé říši.

Summary

Over the ages, the way of burial and the rituals associated with it has changed many times. However, we cannot deny them the faith or the religion connected with it. Many scholars devote to the phenomenon of death and burial, whether it is a period of prehistoric times, ancient times or the Middle Ages. Numerous articles of popular and reference literature have already been written on this topic. That is why I focused on a period that is not so attractive for archeology - on Modern time (Modernity).

Modern time cemeteries can be studied from different perspectives. It is interesting to observe their social topography. It is also possible to study the distribution of funeral at each individual burial site, the higher level is then the comparison of each burial site between one other. At the level of the burial ground, it is possible to monitor either the deceased were placed on the area of the cemetery accidentally, or there were some rules.

I am dealing with this aspect in my diploma thesis, which focuses on the current cemeteries in Domažlice area. The main objective is to capture the present form of burial grounds in terms of the spatial organization, the shape of tombstones and their iconography, which reflect the changes of society in modern times. The central theme is the reflection of the expulsion of native German population in some parts of the district after 1945.

In the villages of Domažlice area, which were separated from Czechoslovakia between 1938 and 1945, different types of the behavior to the original cemeteries can be observed. There are cemeteries partially cleaned from the original graves, which are still used for burials (Všeruby, Poběžovice, Hyrsov, Nemanice), unused and deserted cemeteries (Maxov, Šitboř), cemeteries with only Czech graves (Klenčí, Trhanov), but also the ones which are still used and there are Czech and German graves next to each other (Folmava). It seems that their condition is influenced by the extent of the population nationality and the area in which they are located. More precisely, whether the village was or was not affected by the construction of the Iron Curtain. Cemeteries in these municipalities were in a very poor condition, at least until 1989, before the border was released. In recent years, these cemeteries have been restored, often with the participation of former German inhabitants or their descendants.

Použité zdroje a literatura

Arburg, A. - Staněk, T. [ed.] 2011: Vysídlení Němců a proměny českého pohraničí 1945 – 1951: dokumenty z českých archivů. Díl II.1. Středokluky.

Arburg, A. - Staněk, T. [ed.] 2010: Vysídlení Němců a proměny českého pohraničí 1945 – 1951: dokumenty z českých archivů. Díl I. Středokluky.

Aričs, P. 2000a: Dejiny smrti. Praha: Argo.

Čechura, M. 2010: Pohřební ritus ve středověku a novověku ve světle archeologického a antropologického výzkumu, *Archaeologia historica* 35, 111 – 120.

Farkašová, K. – Hložek, J. – Menšík, P. 2013: Výzkum bývalého městského hřbitova v Rokycanech. In: P. Vařeka [ed.], *Archeologie* 19. a 20. století, Plzeň, 99 – 114.

Fuchs, R. 2004: Sites of the memory in the Holy Land: the design of the British war cemeteries in Mandate Palestine. In: *Journal of Historical Geography* 30, 643 – 664.

Funk, L. - Hložek, J. - Marková, S. - Menšík, P. - Nenutil, J. - Netolický, P. - Rak, M. 2011: Historický a archeologický výzkum městského hřbitova ve Stříbře, *Kuděj* 2011/2, 1 - 20.

Hanusová, V. 2008: Archeologie a pohřební ritus (hmotné doklady pohřbívání v pozdním středověku a novověku v jižních Čechách). Bakalářská práce na Jihočeské univerzitě v Českých Budějovicích. České Budějovice.

Hemzáčková, H. 2010: Vývoj pohřbívání na plzeňských hřbitovech. Diplomová práce na Katedře archeologie filozofické fakulty Západočeské univerzity v Plzni. Plzeň.

Hemzálková, I. 2012: Chodsko v letech 1938 - 1945. Bakalářská práce na Katedře historie pedagogické fakulty Západočeské univerzity v Plzni. Plzeň.

Jöckle, C. 2000: Memento mori: Historie pohřbívání a uctívání mrtvých. Praha: Euromedia.

Koutná, J. 2002: Klenčí pod Čerchovem. Klenčí pod Čerchovem.

- Kostka, M., - Šmolíková, M., 1998 : Archeologický výzkum hřbitova u kostela sv. Klimenta v Praze – Bubnech; o pohřebním ritu 19. století, Archeologické rozhledy 50, 822 – 836.
- Králíková, M. 2007: Pohřební ritus 16. – 18. století na území střední Evropy. Brno.
- Kučera, J. 1992: Odsun nebo vyhnání?. Praha.
- Kulturní památky okresu Domažlice I, Nemovité památky mimo městské památkové rezervace. Domažlice 1998: Referát kultury OkÚ Domažlice.
- Lutovský, M. 2001: Encyklopedie slovanské archeologie v Cechách, na Moravě a ve Slezsku. Praha: Libri.
- Nechvátal, B. 1991: Vyšehradský hřbitov. Brno: Národní kulturní památka Vyšehrad.
- Nejedlý, J. - Procházka, Z. 2013: Chodsko, historické a současné. Domažlice.
- Neustupný, E. 2013: Archeologie modernity – teoretický kontext. In: P. Vařeka [ed.], Archeologie 19. a 20. století, Plzeň, 13 – 16.
- Neustupný, E. 2010: Teorie archeologie. Plzeň.
- Prahl, R. 2004: Umění náhrobku v českých zemích 1780 – 1830. Praha: Academia.
- Procházka, Z. 2014: Všeruby a Všerubsko (1570 - 2014). Domažlice.
- Rak, M. – Funk, L. – Váňa, M. 2012: Vesnice v zajetí železné opony - Možnosti archeologického poznání studené války. Antropowebzin(3/2012), stránky 241-251.
- Staněk, T. 1991: Odsun Němců z Československa 1945 - 1947. Praha.
- Unger, J. 2000: Pohřební ritus městského obyvatelstva 13. – 18. století v archeologických pramenech Moravy a Slezska, Archaeologia historica 25, 335 - 358;
- Unger, J. 2006 : Pohřební ritus 1. až 20. století v Evropě z antropologicko-archeologické perspektivy. Brno.
- Vařeka, P. [ed.]: Archeologie 19. a 20. století. Přístupy – metody – témata. Plzeň 2013.

Vařeka, P. - Vařeková, Z. 2016: Contemporary cemeteries in the district of Tachov/Tachau (Western Bohemia) as an evidence of population and settlement discontinuity in the 2nd half of the 20th century, *Siedlungsforschung. Archäologie – Geschichte – Geographie* 33, 2016, s. 225 - 244.

Vejlupek, M. 2009: Léta 1938-39 a kontinuita chodského povědomí I. In: B. Balcar, *Chodsko ve stínu hákového kříže II. díl., 1. vyd., Kdyně, s. 60.*

Internetové zdroje:

Archeologický výzkum novověkého hřbitova na Plešivci [online]. [cit. 2017-4-12].

Dostupné na: http://www.ckrumlov.cz/cz1250/mesto/histor/i_avhrpl.htm

Rozhovor o výzkumu novověkého hřbitova v Praze - Karlíně [online]. [cit. 2017-3-16].

Dostupné na: <http://www.archeologienadosah.cz/clanky/rozhovor-o-vyzkumu-novovekeho-hrbitova-v-praze-karline>

Regionální Infomační Servis - Sčítání lidí, domů a bytů - Trhanov [online]. [cit. 2017-4-2].

Dostupné na: <http://www.risy.cz/cs/vyhledavace/obce/scitani-lidu-domu-a-bytu-2011?zuj=554359>

Regionální Infomační Servis - Sčítání lidí, domů a bytů - Klenčí pod Čerchovem [online]. [cit. 2017-3-2].

Dostupné na: <http://www.risy.cz/cs/vyhledavace/obce/detail?Zuj=553794>

Oficiální stránky městysu Všeruby [online]. [cit. 2017-1-25].

Dostupné na: <http://www.vseruby.info/mestys/soucasnost/>

Regionální Infomační Servis - Sčítání lidí, domů a bytů - Česká Kubice [online]. [cit. 2017-3-27].

Dostupné na: <http://www.risy.cz/cs/vyhledavace/obce/detail?Zuj=553549>

Kronka obce Česká Kubice 1928 - 1945 [online]. [cit. 2017-3-27].

Dostupné na: http://www.portafontium.eu/iipimage/30160016/soap-do_00037_obec-ceska-kubice-1928-1945_0450?x=31&y=412&w=540&h=319

Purghartova kronika [online]. [cit. 2017-4-12].

Dostupné na :<http://www.pobezovice.cz/mesto/informace-o-meste/historie/purghartova-kronika/>

Cibulková, M. 2011: Z historie obce Nemanice [online]. [cit. 2017-1-2].

Dostupné na: http://domazlicky.denik.cz/zpravy_region/z-historie-obce-nemanice20110309.html

Šebek, S. 2009: Kostel v Šitboři dnes chátrá a zarůstá [online]. [cit. 2017-3-2].

Dostupné na: http://domazlicky.denik.cz/zpravy_region/kostel-v-sitbori-dnes-chatra-a-zarusta20090213.html

Článek k jubileu obce Trhanov (1621 - 2001) v Týdeníku Domažlicko (24. 10. 2001) [online]. [cit. 2017-4-8].

Dostupné na: http://muj.anopress.cz/Search/PagesAuth/My_Search.aspx?f=3

Prameny:

SOA Domažlice, Městský národní výbor Babylon, neinventarizováno, Kronika digitalizovaná

Rozhovory:

Rozhovor 1 - s úřednicí trhanovského Obecního úřadu (nechce být jmenována), dne 5. 4. 2017.

Rozhovor 2 - s matrikářkou v Klenčí pod Čerchovem paní Kateřinou Škultéty, dne 5. 4. 2017.

Rozhovor 3 - s úřednicí Obecního úřadu ve Všerubech paní Sedláčkovou, 5. 4. 2017.

Rozhovor 4 - s pamětnicí paní Bártovou, dne 5. 4. 2017.

Obrázky:

Obr. 1 - vytvořeno z map dostupných na:

<https://www.google.cz/maps/place/Doma%C5%BElice/@49.4664372,12.5931513,10z/data=!3m1!4b1!4m5!3m4!1s0x470aa5585d3a8b0b:0x300af0f6614aa40!8m2!3d49.4958419!4d12.9602397>

<http://www.oahshb.cz/staremapy/1941.htm>

Obr. 2 - satelitní fotografie z Google Maps, dostupné na:

<https://www.google.cz/maps/place/Trhanov/@49.4237534,12.8300167,14z/data=!3m1!4b1!4m5!3m4!1s0x470aae345f43f913:0x400af0f66160290!8m2!3d49.4202408!4d12.8455355>

Obr. 3 - satelitní fotografie z Google Maps, dostupné na:

<https://www.google.cz/maps/place/Klen%C4%8D%C3%AD+pod+%C4%8Cerchovem/@49.4258409,12.755312,13z/data=!3m1!4b1!4m5!3m4!1s0x470aaee6320d7ffd:0x400af0f66153580!8m2!3d49.4348481!4d12.8147347>

Obr. 4 - satelitní fotografie z Google Maps, dostupné na:

<https://www.google.cz/maps/place/V%C5%A1eruby/@49.3372131,12.9814535,15z/data=!4m5!3m4!1s0x470ab445b2fb6d6b:0x23e314d1413199e!8m2!3d49.3407285!4d12.9832387>

Obr. 5 - satelitní fotografie z Google Maps, dostupné na:

<https://www.google.cz/maps/place/V%C5%A1eruby/@49.3372131,12.9814535,15z/data=!4m5!3m4!1s0x470ab445b2fb6d6b:0x23e314d1413199e!8m2!3d49.3407285!4d12.9832387>

Obr. 6 - fotografie z vlastních zdrojů: dostupná v archivu Radky Dvořákové

Obr. 7 - fotografie z vlastních zdrojů: dostupná v archivu Radky Dvořákové

Obr. 9 - satelitní fotografie z Google Maps, dostupné na:

<https://www.google.cz/maps/place/V%C5%A1eruby/@49.3372131,12.9814535,15z/data=!4m5!3m4!1s0x470ab445b2fb6d6b:0x23e314d1413199e!8m2!3d49.3407285!4d12.9832387>

Obr. 10 - Nákres s plánkem hřbitova ve Všerubech z poskytnutý místním úřadem

Obr. 11 - Nákres s plánkem hřbitova ve Všerubech z poskytnutý místním úřadem

Obr. 12 - Nákres s plánkem hřbitova ve Všerubech z poskytnutý místním úřadem

Obr. 13 - satelitní foťografie z Google Maps, dostupné na:

<https://www.google.cz/maps/place/V%C5%A1eruby/@49.3372131,12.9814535,15z/data=!4m5!3m4!1s0x470ab445b2fb6d6b:0x23e314d1413199e!8m2!3d49.3407285!4d12.9832387>

Obr. 14 - Plánek hřbitova na Folmavě, poskytnutý úřadem v České Kubici

Obr. 15 - satelitní foťografie z Google Maps, dostupné na:

<https://www.google.cz/maps/place/h%C5%99bitov+Pob%C4%9B%C5%BEovice,+Pob%C4%9B%C5%BEovice+u+Doma%C5%BElic,+345+22+Pob%C4%9B%C5%BEovice/@49.5178247,12.8046106,18z/data=!3m1!4b1!4m5!3m4!1s0x470aa42bd05ffc8f:0x5be5045a7ae361d!8m2!3d49.5179369!4d12.8061265>

Obr. 16 - satelitní foťografie z Google Maps, dostupné na:

<https://www.google.cz/maps/place/Hyr%C5%A1ov,+345+06+V%C5%A1eruby/@49.3334112,13.0256624,17z/data=!3m1!4b1!4m5!3m4!1s0x470ab597814424c1:0x187879341e3d4d97!8m2!3d49.3334077!4d13.0278511>

Obr. 17 - satelitní foťografie z Google Maps, dostupné na:

<https://www.google.cz/maps/place/344+01+Nemanice/@49.4521496,12.6770975,13z/data=!3m1!4b1!4m5!3m4!1s0x470aa859cc117a03:0x400af0f661582b0!8m2!3d49.4365627!4d12.720542>

Seznam obrázků

Obr. 1 - Obce, ve kterých byl prováděn výzkum.....	40
Obr. 2 - Plán trhanovského hřbitova	42
Obr. 3 – Plán hřbitova v Klenčí pod Čerchovem.....	44
Obr. 4 - Plán hřbitova ve Všerubech.....	46
Obr. 5 - Část hřbitova - detail C.....	48
Obr. 6 - Náhrobek typu S.....	49
Obr. 7 - Náhrobek typu K.....	49
Obr. 9 - Část hřbitova - detail A	50
Obr. 10 - Výřez detailu A 1/3	51
Obr. 11 - Výřez detailu A 2/3	52
Obr. 12 - Výřez detailu A 3/3	53
Obr. 13 - Část hřbitova - detail B.....	60
Obr. 14 - Plán hřbitova Horní Folmava (Česká Kubice)	62
Obr. 15 - Plán hřbitova Poběžovice	67
Obr. 16 - Plán hřbitova Hyršov	69
Obr. 17 - Plán hřbitova Nemanice	71